

SLOVENSKÁ REČ

74 | 2009 | 1 |

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

ÚVODNÍK

Slavomír Ondrejovič, Súčasné jazykovo-politické iniciatívy na Slovensku a živý jazyk

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Juraj Dolník, Lingvistické poznávanie a spisovný jazyk. (K životnému jubileu K. Buzássyovej) ■ Rudolf Kuchar, Niekoľko poznámok k jazykovej stránke Trnovského kázní zo 17. storočia II.

DISKUSIE A ROZHĽADY

Ivor Ripka, Poznámky o spracúvaní vlastných mien v I. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka ■ Iveta Valentová, *Anojkonymum* alebo *terénny názov?*

SPRÁVY A RECENZIE

Čeština v dialogu generácií. Daniela Slančová ■ OČENÁŠ, Ivan: Fónická a grafická sústava spisovnej slovenčiny. Martin Ološtiak ■ Slovakistický zborník II. – časopis Slovakistickej vojvodinskej spoločnosti. Anna Ramšáková ■ Propriá ako nositelia (nielen jazykových) konfliktov. Lenka Garančovská

KRONIKA

Ján Sabol zasa raz jubilantom. Slavomír Ondrejovič

ROZLIČNOSTI

Fenomén menom Google. Jana Wachtarczyková

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka

orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Jana Wachtarczyková

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník, Mi-
roslav Dudok, Ján Findra, Jana Wachtarczyková,
Lubomír Kralčík, Milan Majtán, Jozef Mlacek,
Slavomír Ondrejovič, Matej Považaj, Ján Sabol,
Daniela Slančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

ÚVODNÍK

Slavomír Ondrejovič, Súčasný jazykovo-politický
iniciatívy na Slovensku a živý jazyk 3

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Juraj Dolník, Lingvistické poznávanie a spisovný jazyk.
(K životnému jubileu K. Buzássyovej) 7
Rudolf Kuchar, Niekoľko poznámok k jazykovej stránke
Trnovského kázní zo 17. storočia II. 14

DISKUSIE A ROZHĽADY

Ivor Ripka, Poznámky o spracúvaní vlastných mien
v I. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka 27
Iveta Valentová, *Anojkonymum* alebo *terénny názov*? 31

SPRÁVY A RECENZIE

Čeština v dialogu generácií. Daniela Slančová 35
OČENÁŠ, Ivan: Fónická a grafická sústava spisovnej
slovenčiny. Martin Ološtiak 38
Slovakistický zborník II. – časopis Slovakistickej
vojvodinskej spoločnosti. Anna Ramšáková 41
Propriá ako nositelia (nielen jazykových) konfliktov.
Lenka Garančovská 47

KRONIKA

Ján Sabol zasa raz jubilantom. Slavomír Ondrejovič 50

ROZLIČNOSTI

Fenomén menom Google. Jana Wachtarczyková 57

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows, najlepšie vo formáte .rtf. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2.
2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. s. 312 a pod.).
3. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.
4. Pri rozlišovaní typov písma pridávať sa naďalej úzu časopisu, používať *kurzívu*, **bold**, ^{horný/}_{dolný} index. Nič nepodčiarkovať, neriediť, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.
5. Rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann – V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.
6. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).
7. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).
8. Príspevky prosíme posielat' elektronickou poštou ako prílohu paralelne na adresy *wachtarczyk@gmail.com* a *slavoo@juls.savba.sk*. Po prijatí príspevku autorov vyrozumíme o možnostiach publikovania.
9. Literatúru uvádzať takto:
 - a) knižná publikácia:

FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 199 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda 2000. 998 s.
 - b) štúdia v zborníku:

DOLNÍK, Juraj: Spisovná slovenčina a čeština. In: Studia Academica Slovaca. 28. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1999, s. 39 – 52.
 - c) článok v časopise:

HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovíes ísť a chodiť. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Prosíme autorov, aby s príspevkami posielali aj údaje potrebné na vyplatenie honorára: rodné číslo, adresu trvalého bydliska a číslo bankového účtu.

Súčasťou každej štúdie Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulu). Abstrakt by mal mať približne 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovýskumnej oblasti.

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 74, 2009. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Jana Wachtarczyková. Technický redaktor: Vladimír Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. E-mail: sap@sapress.sk, www.sapress.sk.

Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Telephone: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2009

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK
74 – 2009

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SÚČASNÉ JAZYKOVO-POLITICKÉ INICIATÍVY NA SLOVENSKU A ŽIVÝ JAZYK

Slavomír Ondrejovič

1. Najväčšou udalosťou roka 2008, ktorý sa nedávno skončil, ostáva pre nás vyjdenie siedmeho zväzku Historického slovníka slovenského jazyka. Zavŕšil sa ním jeden z najväčších a najunikátnejších projektov slovenskej lexikografie i slovenskej jazykovedy. Udalosť bola na naše pomery aj dostatočne (hoci, ako zvyčajne, žurnalisticky jednostranne) medializovaná, vo verejnosti však rezonovala skôr iná „kauza“ – novelizácia Zákona o štátnom jazyku Slovenskej republiky, ktorú pripravilo Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky. Pochopiteľne. Občanov Slovenska (majoritného i menšinového obyvateľstva) sa dotýka omnoho bezprostrednejšie.

2. Je známe, že sú krajiny, ktoré jazykový zákon majú, i krajiny, ktoré ho nemajú. Ale aj v štátoch, v ktorých príslušný parlament prijal nejaký typ jazykového zákona, sú značné rozdielnosti v „tvrdosti“ zákona i v jeho zacielení. V jednotlivých krajinách sa môžeme stretnúť so zákonmi sankčnými, ktoré si dodržiavanie „platnej normy“ vynucujú pod hrozbou pokút, i zákony deklaratórne, pri ktorých sa ich predkladatelia spoliehajú na spoločenský tlak a osobnú uvedomelosť nositeľov jazyka, aby sa komunikačná prax vo verejnej sfére mohla udržať v želanom rámci. Ďalšie krajiny, najmä väčšie ako Spojené štáty americké, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, Austrália, Nový Zéland, Nemecko a i., ale ani menšie, ako je Dánsko, Česká republika a pod., nepovažovali za potrebné prijímať nijaký jazykový zákon (zákon o štátnom, oficiálnom, úradnom a pod. jazyku). Niektoré jazykové zákony sú jednoznačne „ochranárske“ (taký je aj slovenský), iné len vymedzujú používanie jednotlivých jazykov bez toho, aby ich ambíciou bolo čistiť príslušný jazyk od cudzorodých elementov či rozširovať priestor pre oficiálny jazyk. V rámci globálneho pohľadu nemožno potvrdiť, že by v štátoch, ktoré rezignovali na prijatie takéhoto zákona, dochádzalo k väčšiemu úpadku jazykovej komunikácie a presadzoval by sa oficiálny jazyk v menšej miere než v krajinách, kde takýto zákon funguje už dlhšie.

3. Najviditeľnejším nówom novely zákona na Slovensku je zavedenie sankcií. Nie všetci z jazykovednej obce sú presvedčení, že táto zmena bola nevyhnutná a že bude na prospech nášmu jazyku. Nie je optimálne, ak sa dodržiavanie platných pravidiel vynucuje pod hrozbou sankcií. Na tomto mieste sa hodí zopakovať slová nášho učiteľa prof. Jána Horeckého, ktorý nám zanechal odkaz: Keď chcete ľudí vychovávať láske k jazyku, nerobte to cez represálie. Podľa nášho názoru by bolo celkom dostačujúce, keby sa jeho dodržiavanie naďalej „vynucovalo“ spoločenským tlakom. Ak napríklad v Bratislave v priestore pod Novým mostom vidieť aj v tejto chvíli tabule s nápisom *Autobus ide od Nový Most*, nie je nemožné vyvinúť tlak na objednávateľov, aby tento stav zmenili v súlade s gramatickými a pravopisnými pravidlami slovenského jazyka. Dôkaz, že to ide aj bez finančnej hrozby, poskytuje prípad početných orientačných tabúľ neďaleko tohto mosta, na ktorých boli nápisy najprv v angličtine väčším typom písma a na druhom mieste v slovenčine, t. j. v protiklade so zákonom o štátnom jazyku. Aj keď v tom čase ešte neplatili sankcie za porušovanie jazykového zákona (ved' neplatia doteraz), naliehavý tlak verejnosti viedol k takejto úprave.

Možno len ťuťovať, že prípravu tohto zákona nepredchádzala podrobná analýza fungovania jazykových zákonov v tých štátoch, kde sa sankcie uplatňujú. V dôvodovej správe sa uvádza, že Slovensko nie jediné, ktoré má jazykový zákon, pričom sa odkazuje na situáciu v Estónsku, Fínsku, Francúzsku, Írsku, Litve, Lotyšsku, Luxembursku, Maďarsku, Poľsku, Rakúsku i Slovinsku (dôvodová správa, všeobecná časť). V tejto súvislosti však treba spresniť, že v poľskom jazykovom zákone sa nehovorí o kodifikovanej podobe štátneho jazyka, ale „ochrana“ poľštiny sa vidí aj „v rozširovaní úcty pre nárečové výrazy a nárečia, ako aj v úsilí o ich zachovanie“. Vo fínskom zákone je klauzula o obchodných rokovaniach, ktoré sa v prípade, že aspoň jeden ich účastník nie je Fín, konajú v angličtine. Nie je to teda ochranársky zákon.

Netreba zatvárať oči ani nad problémami, ktoré takáto novela môže priniesť. Vo Francúzsku, kde tento zákon funguje dávnejšie so sankciami, sa vedú doteraz súdne spory, pri ktorých dochádza k finančným stratám nielen na strane právnických a fyzických osôb, ale aj na strane štátu. Tí, na ktorých bola uvalená pokuta, sa odvolávajú na iné zdroje (jestvujúce slovníky), podľa ktorých v daných prípadoch o porušenie zákona nejde. Je zrejme, že podobná situácia – so zapájaním viacstupňových súdov – môže nastať aj na Slovensku, keďže jestvujú alebo pripravujú sa aj iné autoritatívne opisy normy, než sú tie, na ktoré odkazuje zákon. Pridajme informáciu, že sú krajiny, kde za porušenie jazykového zákona trestá nielen finančnými pokutami, ale aj väzením (provincia Quebec v Kanade). V tomto konkrétnom prípade však platí, že nad všetkým má dohľad „commisionaire“, ktorý je akýmsi ombudsmanom pre jazykové otázky. Tento „ombudsman“ vedie spory vždy k dohode, v dôsledku

čoho sa v uvedenej provincii (aspoň podľa našich informácií) nestalo v poslednom čase ani raz, že by sa niekto pre porušenie jazykového zákona ocitol vo väzení alebo že by platil pokutu. „Filozofia“ tohto ombudsmana je, že zákon musí byť sankčný, aby bol uplatniteľný, ale zo všetkých síl sa usiluje, aby sa sankcie neuplatnili v praxi. Keby sa aj u nás používal tento zákon len ako istá „hrozba“, bol by iste prijateľnejší pre viacerých, ale v našich podmienkach sa na to sotva môžeme spoľahnúť, hoci je pravda, že „ostré hrany“ nášho zákona sa obrusujú tým, že udeleniu pokuty má predchádzať dvojnásobná výzva na nápravu.

4. V návrhu je podľa nášho názoru sporná už jeho základná premisa. V dôvodovej správe sa píše, že „Novelizáciu zákona si vyžiadala predovšetkým kritická situácia v používaní slovenského jazyka vo verejnom styku“, keďže vo verejných situáciách „sa prejavuje pokles jazykovej kultúry neúnosne častým porušovaním noriem slovenského spisovného jazyka, ako aj nadmerným preberaním cudzojazyčných výrazových prostriedkov (najmä anglicizmov a amerikanizmov) a ich používaním v slovenskom texte, kde sa neodôvodnene uplatňujú namiesto vhodných domácich výrazov“. Slovenčina bola vo svojich dejinách vždy otvoreným jazykom.

Slovenčina, ktorá bola vo svojich dejinách vždy otvoreným jazykom, podľa nášho názoru vo verejnom styku (novela sa týka len tejto sféry) nie je kritická. Žije – ako hovoria sociolingvisti – úplne normálnu sociolingvistickú situáciu, čo znamená, že slovenský jazyk je dostatočne rozvinutý, plní všetky funkcie, ktoré sa na ňu kladú, a v súčasnosti ho neohrozuje nijaký jazyk. Dokonca môžeme konštatovať, že slovenčina nikdy nebola taká bohatá a jemne diferencovaná, ako je dnes. Pravdaže, normy slovenčiny sú dnes iné, ako boli 30. rokoch 20. storočia, iné sú aj v porovnaní so 70. či 80. rokmi 20. storočia.

Iste si nikto nemyslí, že by v praktickom používaní nášho jazyka bolo všetko v poriadku. Hrot kritiky sa oprávnene obracia najmä proti médiám. No aj tu ide skôr o problémy, ktoré by sa mali riešiť v rámci pracovno-právneho vzťahu. V médiách by nemal byť zamestnaný nikto, kto neovláda slovenčinu na dobrej úrovni. Naozaj sa objavujú v mediálnych prejavoch nedostatky a odklony od kultivovanej normy (napr. predať vo význame odovzdať, mnohí nevedia intonovať otázky, používajú tzv. školskú intonáciu). No je tu, samozrejme, škola, školská výučba materinského jazyka a cudzích jazykov, kde podľa nášho názoru treba hľadať onen gordický uzol. Domnievame sa, že ideme len po povrchu, po fasáde, ak chceme riešiť situáciu zákonom a pokutami. Prečo nemáme viac hodín slovenčiny? Kedysi ich bolo viac, nie dve hodiny týždenne. Poukazuje sa na úroveň slohovej a rétorickej vyspelosti Francúzov, no tá sa zrejme nedosiahla Touboltovým zákonom, ale zásadne odlišnou výučbou a rozsiahlejšou výučbou domáceho jazyka v porovnaní s našou situáciou. Práve v tejto veci by sme sa mali inšpirovať u Francúzov, nie kopírovaním sankčného postoja voči iným jazykom.

5. Veľkým otáznikom pre nás je aj zloženie dohľadu nad dodržiavaním zákona o štátnom jazyku. Môžeme len dúfať, že Ministerstvo kultúry SR bude mať pri ich výbere šťastnejšiu ruku, ako malo pri prvom pokuse presadiť sankcie (v r. 1998), keď zamestnalo tzv. jazykových inšpektorov, resp. poradcov. Ako sa ukázalo, v silách týchto poradcov nebolo nič viac ako postupovať podľa puristických či iných prekonaných príručiek bez ambície vniknúť do fungovania nášho jazyka. Budú zástupcovia budúceho dohľadu vedieť citlivo zvážiť rovnováhu medzi stabilitou a dynamikou jazyka? Budú sledovať najnovší vývoj a a najnovšie diskusie v jazykovednom výskume? Bude pri uplatňovaní tohto dokumentu triumfovať odbornosť a objektivita, alebo to bude zasa predovšetkým len ideológia?

Juraj Dolník

LINGVISTICKÉ POZNÁVANIE A SPISOVNÝ JAZYK (K životnému jubileu K. Buzássyovej)

Dolník, J.: Linguistic research and the Standard Language. Slovenská reč, vol. 74, No. 1, pp. 7 – 13. (Bratislava)

It is a truism that there is a correlation between the dynamism of the scientific research and the dynamism of the practical treatment of the touched subjects. However, this regularity don't apply in any case e. g. at the codification of the Standard language. For example in the Slovak social and cultural milieu demonstrates that the relation between the current state of the linguistic researches and the codification treatment of the Standard language can be arbitrary. The author poses the questions how it is possible that the codification can be conservative and what consequences have this arbitrariness. The questions concern the contradiction of the declarative attitude to the codification and the real using of the Standard language by the speakers and the self-portrait of the language users.

V závere štúdie o vzťahu slovenčiny a češtiny so zreteľom na jazykovú kultúru (1995, s. 95) K. Buzássyová podčiarkuje, že jazykovedci niekedy „zužujú priestor variability, komunikačnej a stylistickej diferenciacie slovenčiny“, čo sa dá zdôvodniť „nedostačujúco poznaným, resp. určeným statusom hovorenej i hovorovej slovenčiny (...)“, a že „niekedy akoby sa zabúdalo na to, že existujú komunikačné sféry a situácie, v ktorých hovoriaci používajú vo väčšej alebo menšej miere aj nespisovné prostriedky (...)“. A potom vyvodzuje: „Dôsledkom ... potom je, že veľkej časti slovenskej populácie (vrátane prestížnych používateľov slovenčiny, ktorí pracujú s celým bohatstvom jazyka) sa vlastne upiera, že vie po slovensky.“ Čo je v pozadí takého zistenia? Táto otázka nabáda – okrem iného – k analýze vzťahu lingvistického poznávania a spisovného jazyka.

Pred rozborom tejto otázky je poučné pristiť sa pri aktuálnom jazykovopolitickom jave – novele Zákona o štátnom jazyku Slovenskej republiky (prijatého v roku 1995). Novela je totiž príсадou do umelej výživy pre stereotyp, ktorého obsahom je potreba ochrany spisovného jazyka pred jeho používateľmi, ktorí ju dostatočne neovládajú, teda nezaobchádzajú s ňou podľa predstavy stelesnenej v jazykovom zákone a v jeho novelizácii. Stereotyp dekadencie jazykovej kultúry sa povýšil na jazykovopolitickú axiómu. Jeden z výrokov v prvej časti dôvodovej správy sa začína takto: „V súvislosti so súčasným neuspokojivým stavom verejných jazykových prejavov z hľadiska dodržiavania požiadaviek jazykovej kultúry a s cieľom prispieť k dôslednejšiemu uplatňovaniu spisovnej normy vo verejnom styku ...“ Axiomatizá-

ciou nadobudol tento stereotyp takú váhu, že vývody z neho vedú až k finančným sankciám. V paragrafe 9a ods. 2, ktorý hovorí o pokutách, sa uvádza, že „pri výkone dohľadu ministerstvo kultúry prihliadne aj na kodifikovanú podobu štátneho jazyka podľa § 2 ods. 2.“ Ako je známe, táto podoba je legislatívne fetišizovaná v zlopostnom odseku (3) paragrafu 2 jazykového zákona: „Akýkoľvek zásah do kodifikovanej podoby štátneho jazyka v rozpore s jeho zákonitosťami je neprípustný.“ Tento imperatív už prezrádza, o čo ide. Politickým nástrojom (zákonom) sa priamo zasahuje do kultivovania spisovného jazyka. Úlohou jazykovej politiky je však optimalizovať podmienky na kultivovanie tohto jazykového útvaru, a nie tento proces priamo regulovať. Kodifikácia ako základný nástroj kultivovania spisovného jazyka sa transformovala na politický inštrument, s ktorým sa musí zaobchádzať podľa vôle politického subjektu. Pod „záštitou“ tohto subjektu sa fixuje, čo má byť v kodifikovanej norme a čo je v súlade so zákonitosťami spisovného jazyka. Týmto ochranným štítom sa poľahky odrážajú všetky dôkazy, argumenty a výklady vo vzťahu k normálnemu kultivovaniu spisovného jazyka. V pozadí „legislativizácie“ spisovného jazyka je teda tento mechanizmus: axiomatizácia stereotypu neuspokojivého stavu verejných jazykových prejavov > naliehavá potreba zasiahnuť zákonom > legislatívna fetišizácia kodifikovanej podoby štátneho jazyka > zákonné sankcie > rešpekt pred kodifikáciou s politickým statusom > duchovné ovládanie jazykového spoločenstva politicky vyzúženou kodifikáciou.

Ak odhliadneme od okolností, ktoré umožňujú fungovanie tohto mechanizmu, jeho živnú pôdu spoznáваме vo fakte, že jeho aktéri sú imúnni voči zisteniu citovnému v úvode: „... veľkej časti slovenskej populácie ... sa vlastne upiera, že vie po slovensky.“ Vyrovnávanie sa s týmto zistením vyžaduje odsunutie spomínaného stereotypu, kladenie si otázky, či rozumiem „jazykovej duši“ používateľov, tajom akomodáčného fungovania jazyka v meniacich sa podmienkach, a prihliadanie na to, čo sa deje za „plotom“ lingvistického dvora, v ktorom sa denne pohybujeme, a teda teoretickopoznávaciú a metodologickú sebareflexiu. Zotrvávanie pri stereotype je však konformné s predstavou duchovného ovládania jazykového spoločenstva. O ušľachtilosti tohto zámeru má jeho členov presvedčiť výrok v dôvodovej správe, že novelizáciou jazykového zákona sa má „prehlbovať pozitívny vzťah občanov slovenskej národnosti aj príslušníkov národnostných menšín k slovenskému jazyku.“ Zákon a hrozba finančnými sankciami majú prispieť k prehlbovaniu vzťahu. Tento zvláštny edukačný experiment, ktorým sa má vyvrátiť platnosť apodiktickej výchovnej tézy, že obsažný kladný rozumový a citový vzťah napríklad k jazyku sa nedá pestovať zákonom a pokutami, je prejavom rozporu medzi ideovou, epistemologickou a teoreticko-metodologickou „nenastavenosťou“ na lingvistický prístup, pri ktorom sa kladie otázka, čo sa deje v sociálnej interakcii a v mentálnom svete interaktívov, keď používajú spisovný jazyk. Fixovanosť na spomínaný stereotyp však

pozorovateľa izoluje od iného prístupu, akým je ten, ktorý upriamuje pozornosť na to, či sa dodržiava kodifikovaná norma, do ktorej sa premietajú zákonitosti spisovného jazyka určené zafixovanou metodológiou. Novelizácia v sledovanom bode (z hľadiska lingvistického poznávania je tento bod relevantný) len potvrdzuje, že tento metodologický celibát vedie k disharmónii s jazykovou praxou, a tak potrebuje na podporu svojej legitimacy politickomocenský nástroj.

A teraz obráťme pozornosť na otázku, ako môže taká disharmónia fungovať (táto otázka nadväzuje na tú, ktorá sa postavila v úvode tohto výkladu). Zrejme každý odborník považuje za samozrejmé, že dynamika poznávania vo vedných disciplínach sa premieta do dynamiky zaobchádzania s príslušnými objektmi, čiže rozvíjanie poznávania sa prejavuje v primeraných zmenách v praktickom ovládaní objektov. V súlade s tým očakávame, že dynamika kodifikačného, jazykovokritického a jazykovovýchovného zaobchádzania so spisovným jazykom korešponduje s dynamikou lingvistického poznávania. Zrejme všeobecne sa akceptuje konštatovanie, že aktuálnu odbornú úroveň takého zaobchádzania s týmto jazykovým útvarom treba posudzovať podľa aktuálneho stavu jazykovedného poznávania, ak niet okolností, ktoré by tomu bránili. Za každých okolností sa však predpokladá, že kodifikátor, kvalifikovaný jazykový kritik a vychovávateľ sa aspoň vyrovnáva s aktuálnymi lingvistickopoznávacími produktmi. Prax však ukazuje, že to tak nemusí byť, pričom spisovnojazykový život príslušného jazykového spoločenstva plynie celkovo pokojne. Napríklad súčasné jazykové prostredie na Slovensku (a iste aj iné prostredia) demonštruje, že celkové úspešné fungovanie takého zaobchádzania so spisovným jazykom sa neviaže na paralelu medzi dynamikou jazykovedného poznávania a dynamikou aplikácie jeho výsledkov. Na tomto empirickom pozadí vyslovujem tézu, že vzťah medzi aktuálnym lingvistickým poznávaním a celkove dobre fungujúcim kodifikačným, jazykovokritickým a jazykovovýchovným zaobchádzaním so spisovným jazykom môže byť arbitrárny. Otázka je, ako je to možné, a potom: Aké sú následky tejto arbitrárnosti?

Odpoveď na prvú otázku sa črtá, keď aj na spisovný jazyk nazeráme ako na komponent kultúry a upriamime pozornosť na to, že kultúra má vlastnú dynamiku. Na jej znázornenie využime výklad filozofa Veblena ešte z roku 1914 (citované podľa Hansen, 2000, s. 133 – 134), ktorý sa týka vzniku a zachovania sociálneho statusu muža vo vzťahu k žene. Podľa neho vyššie sociálne postavenie muža sa konštituovalo v ére, keď sa ľudstvo živilo lovom a zbieraním plodín. Z fyzických daností muža a ženy vyplynula deľba práce, pričom sociálna prestíž muža sa zakladala na vyššej výživnej hodnote ulovenej zveri, a teda na poznaní, že jeho práca je z hľadiska prežitia jednotlivcov a rodu dôležitejšia ako práca ženy. Privilegovanie muža malo teda zmysel. Táto interpretácia vzťahu muž – žena sa ustálila ako návyk myslenia. Keď sa zdrojom živobytia stalo poľnohospodárstvo, táto motivácia privilego-

vanosti muža sa oslabil, ale vyššia sociálna prestíž muža sa udržala, a to preto, lebo naďalej fungoval návyk myslenia. Z tohto návyku sa vyvinul aj návyk správania, čiže inštitucionalizované správanie. Jednoducho povedané, ľudia si zvykli na myšlienku nadradenosti muža, a tak tá pretrvávala aj po zániku motivačných podmienok. Štandardizácia myslenia a správania, t. j. kultúra, formuje človeka a kolektív.

Nie je ťažké vidieť analógiu medzi vývinom tohto javu a vývinom spisovného jazyka a zaobchádzania s ním. Ilustrujme to spisovnou slovenčinou. Sociálne podmienky v jej konštitučnej a integračnej ére motivovali kontinuálne intervencie do nej a pestovala sa prestíž tohto jazykového útvaru v spätosti s autoritou kodifikátora a jazykového kritika a vychovávateľa v duchu kodifikácie. Spisovno-jazykovým diskurzom v slovenskom jazykovom spoločenstve sa formovalo povedomie, že záväzným sprievodným príznakom prestíže spisovného jazyka, ktorá je daná jeho funkciami, je autoritatívna cieľavedomá regulácia. Toto myslenie a jemu zodpovedajúce správanie sa štandardizovalo a stalo sa súčasťou kultúry slovenskej spoločnosti. V postintegračnom období, keď sa optimalizovala sociálna báza spisovného jazyka a tento útvar sa čoraz viac diferencoval, t. j. motivačné podmienky takej regulácie sa strácali, také myslenie a správanie pretrvávajú, ale už na novej báze – na báze kultúry. Dospelo sa k remotivácii myslenia a správania: po zmene existenčných podmienok sa strácala ich pôvodná motivácia a nahradila sa kultúrnou motiváciou. Silne internalizované, štandardizované myslenie a správanie fungujú ako návyky, pri ktorých je zdôvodňovanie deaktivované.

Z kultúrne motivovaného autoritatívneho regulačného zaobchádzania so spisovným jazykom a jeho spoločenského akceptovania vyplýva možnosť odpojenia kultivovania tohto jazykového útvaru prostredníctvom kodifikácie, jazykovej kritiky a výchovy od rozvoja lingvistického poznávania. Kodifikátor a na neho orientovaný kritik a vychovávateľ môžu byť naďalej riadení štandardizovaným myslením a správaním, pretože majú zaručené ich akceptovanie jazykovým spoločenstvom. Kultúrne motivované myslenie a správanie používateľov fixuje priestor pre takisto motivované myslenie a správanie kodifikátora, a tak ho oslobodzuje od tlaku dynamiky jazykovedného poznávania. Podporným faktorom je hodnotiaci stereotyp založený na štandardizovanom postoji k verejným jazykovým prejavom. Je to postoj orientovaný na stigmatizáciu ich aktérov. Má dvojakú motiváciu: konzervovať normotvornú a regulačnú dominanciu kodifikátora a pestovať prestížne vnímanie príslušnosti k jazykovej elite.

V prostredí, ktoré je poznačené takýmto kultúrne motivovaným kodifikátorským a používateľským myslením a správaním, majú lingvistické spory, v ktorých je v hre pokrok v poznávaní, len potenciálny futurologický význam („Azda v budúcnosti to bude mať nejaký význam“). Štandardizované kodifikátorské poznávanie je súčasťou kultúry tohto prostredia, je komponentom autoobrazu daného kolektívu

a v tejto súvislosti je jeho kvalita vzhľadom na aktuálny stav lingvistického poznania irelevantná. Keď sa poznávanie spisovného jazyka chápe ako kultúrny jav, ako jedna zo životných foriem daného kolektívu, dominuje reprodukcia tejto životnej formy, jej zachovávanie ako prvku kultúrnej identity daného kolektívu. Vedecké poznávanie je vsunuté do perspektívy kultúrnej identity, ukladá sa do kultúrnej pamäti kolektívu, a teda je orientované na udržiavanie tradície. Keďže kultúrna motivácia poznávania je externá motivácia, interná motivácia poznávajúceho subjektu, čiže aj jeho „vedecká zvedavosť“, je potláčaná. Jazykovému spoločenstvu, ktoré sa vyznačuje týmto príznakom, je vlastná „horúca“ lingvistická kultúra. Narážam na rozlišovanie medzi „horúcimi“ a „chladnými“ kultúrami J. Assmannom (1992). Takáto lingvistická kultúra je charakterizovaná tým, že súčasné intervencie do spisovného jazyka sa odvodzujú od kodifikačných aktivít, ktoré sú súčasťou dejín tohto jazyka, a vybočenie z tejto línie sa vníma ako deformácia vzťahu k spisovnému jazyku.

Predpokladom udržiavania „horúcej“ lingvistickej kultúry je primeraná používateľská kultúra, teda štandardizované akceptovanie tejto „horúcej“ kultúry. Typickou vlastnosťou používateľov je však výskyt nesúladu medzi deklarovaným postojom a skutočným jazykovým správaním. Kultúrne motivovaná akceptácia autoritatívneho regulačného zaobchádzania so spisovným jazykom sa prejavuje v tomto postoji, čo sa premieta aj do spomínaného hodnotiaceho stereotypu. Používatelia vnímajú spravidla rozpor medzi postojom a vlastným jazykovým správaním ako deficit v ovládaní spisovného jazyka. V skutočnosti za týmto rozporom je rozpoltenosť používateľskej kultúry. Na jednej strane sa táto kultúra prejavuje ako štandardizovaný deklaratívny postoj a hodnotiaci stereotyp a na druhej strane ako štandardizované jazykové správanie, ktoré zodpovedá povahe jazyka. Analogicky môžeme hovoriť o „horúcej“ používateľskej kultúre, ktorá na jednej strane kopíruje „horúcu“ lingvistickú kultúru, ale na druhej strane zahŕňa „horúcu“ kultúru jazykového správania, ktorá je založená na intuitívnom odvodzovaní súčasného správania od správania používateľov v minulosti, keď používanie jazyka sa dialo prirodzene, bez reštrikcií známych z kodifikačného „obratu“ jeho fungovania. Práve prihliadanie na tento druhý aspekt „horúcej“ používateľskej kultúry vracia do hry relevantnosť pokroku lingvistického poznávania. Dopyt vo vzťahu k posunu v lingvistickom poznávaní sa aktualizuje, keď sa apriórne neodmietnu prvky v jazykovom správaní, ktoré nie sú v súlade s kodifikovanou normou. V tomto prípade už neobstojí zotrúvanie na kultúrne motivovanom kodifikátorskom myslení a správaní, branie zreteľa na dynamiku lingvistického poznávania je už záväzná a zdôvodňovanie kodifikačných rozhodnutí už nemôže byť arbitrárne. Predpokladom dosiahnutia tohto stavu je nastolenie pomerov, v ktorých reálne spisovnojazykové správanie používateľov sa vníma ako súčasť používateľskej kultúry, ktorá si žiada lingvistické vysvetlenie. To znamená, že kodifikátorské myslenie a správanie motivované vlastnou tradíciou sa deaktuali-

zuje, aby sa ako motivačný činiteľ mohla uplatniť reálna používateľská kultúra, čiže „horúca“ kodifikátorská kultúra sa reviduje. Autoritatívna regulačná kodifikácia sa mení na prirodzenú orientačnú kodifikáciu, ktorá je založená na pochopení reálnej používateľskej kultúry. Pravda, predpokladom tejto premeny je odstránenie rozpoltenosti používateľskej kultúry ako podporného piliera autoritatívnej regulačnej kodifikácie.

Opísaná situácia sa dá interpretovať ako zvláštny prípad a spôsob koexistencie dvoch subkultúr, ktoré sa v danej kultúre vnímajú normatívne. Štandardizované normatívne vnímanie kodifikátorskej a používateľskej subkultúry sa prejavuje v štandardizovanej autoritatívnej regulácii a v štandardizovaných deklarovaných postojoch používateľov. Je to vnímanie založené na extrakomunikačnej racionalite. Štandardizované jazykové myslenie a správanie tvoriace druhú zložku používateľskej subkultúry je však založené na komunikačnej racionalite, takže z toho vyplývajúce napätie je v základe spôsobu koexistencie týchto dvoch subkultúr. Je to koexistencia s asimilačným pôsobením kodifikátorskej subkultúry na štandardizované jazykové myslenie a správanie používateľov. Štandardizovanou akomodačnou reakciou používateľov je ich deklaratívny postoj. Ak spisovný jazyk je optimálne rozvinutý a funguje v optimálnych spoločenských podmienkach, ku ktorým patrí aj vzájomná vnímavosť subkultúr, adekvátne je, že sa navodí asimilačno-akomodačná proporcia, ktorá zodpovedá normálnemu vzťahu medzi subkultúrami. Pozornosť sa obracia na kultivovanie ich koexistencie, ktoré spočíva v optimalizácii tejto proporcie. Rozhodujúcim krokom k tejto kultivácii je deaktualizácia kultúrnej motivácie kodifikátorského myslenia a správania a príprava na akomodačnú reakciu. Takáto reakcia predpokladá poznanie používateľskej subkultúry, a teda aj hľadanie opory v pokroku lingvistického poznávania. Prihliadanie na tento pokrok už nemôže byť arbitrárne. Kultivovanie koexistencie subkultúr je predovšetkým kultivovanie akomodačnej kompetencie kodifikačného subjektu (kodifikátora, kritika, vychovávateľ'a), ktoré sa nezaobíde bez lingvistického poznávania používateľskej subkultúry. Závažnou zábranou akomodačnej kultivácie tohto subjektu je štandardizované normatívne vnímanie subkultúr.

Druhá otázka v úvode znela, aké následky má spomínaná arbitrárnosť. Následky sa týkajú kodifikačného subjektu aj používateľov. Kultúrna motivácia kodifikátorského myslenia a správania spôsobuje, že nazeranie na spisovný jazyk sa nevymaňuje zo štruktúrno-funkčnej perspektívy, ktorá sa zafixovala ako konštantné hľadisko poznávajúceho subjektu. Pravdepodobne nikto neodmieta tvrdenie, že aj spisovný jazyk je kultúrny jav, ale kodifikačný subjekt si už nekladie otázku, či táto perspektíva je najkompatibilnejšia s povahou tohto javu. Nepátra po odpovedi na otázku, ako sa skúma, resp. ako sa má skúmať kultúrny objekt. Inak povedané, z explicitnej či implicitnej deklarácie, že spisovný jazyk je kultúrny jav, nevyvo-

dzuje poznávacie závery. Navyše kultúrna motivácia kodifikátorského myslenia a správania riadi poznávanie tak, aby jeho výsledkom bolo potvrdenie želaného. Extrémnym následkom je až tabuizovanie poznávania v duchu korešpondenčnej pravdy, ktorá je nezlučiteľná so želaným výsledkom (taký následok je implikovaný v písmene (3) paragrafu 2 Zákona NR SR o štátnom jazyku SR z r. 1995: „Akýkoľvek zásah do kodifikovanej podoby štátneho jazyka v rozpore s jeho zákonitosťami je neprípustný.“).

Čo sa týka používateľov, najzávažnejším následkom je pestovanie deformovaného obrazu seba ako nositeľa spisovného jazyka, a teda aj sebahodnotenia ako komponentu tohto obrazu. Je to obraz používateľa spisovného jazyka so stigmu defektnosti, ktorá limituje realizáciu potenciálneho jazykového ega („kým môžem byť ako nositeľ spisovného jazyka“). Lapidárne povedané, používatelia sa naučili žiť s tým, že ich ovládanie spisovného jazyka je stigmatizovateľné a že sú „odsúdení“ na to, aby s rešpektom hľadeli na prominentných nositeľov jazyka, resp. na jeho znalcov. To má, prirodzene, vplyv na ich jazykové sebavedomie a povedomie jazykovej svojprávnosti. Ďalším následkom je, že namiesto kultivovania vzťahu medzi kodifikačným subjektom a používateľom sa reprodukuje táto závislosť, čo je potenciálnym „príspevkom“ k oslabovaniu občianskej autonómnosti používateľa.

Literatúra

ASSMANN, Jan: Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen. München: Beck 1992.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Vzťah slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra. In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Red. J. Doruľa. Bratislava: Veda 1995, s. 87 – 96.

HANSEN, Klaus P.: Kultur und Kulturwissenschaft. Eine Einführung. Tübingen/Basel: Francke 2000.

Rudolf Kuchar

NIEKOĽKO POZNÁMOK K JAZYKOVEJ STRÁNKE TRNOVSKÉHO KÁZNÍ ZO 17. STOROČIA II.

KUCHAR, R.: Some Notes on the Linguistic Aspect of the Lectures by Peter Trnovský from 17-th Century. Slovenská reč, 2009, vol. 74, No. 1, pp. 14 – 26. (Bratislava)

Pozornosť si zasluhujú aj viaceré slovesné tvary, ktoré hovoria veľa o slovenskosti uvedeného diela.

Charakteristickou črtou v našich textoch je používanie prípony *-m* v 1. os. sg. prézenta. Pravidelne sa s ňou stretáme v tvare pomocného slovesa *byť*, ale často aj v iných plnovýznamových slovesách: *opowrhnem a za posmech miti budem 2, tobe prikazugem, ya w neho duffati budem, wjem/./ že zase zeme s/mrtwich wstanem 8, pŕgdem a budem opliwati roskossi, tegto noczj wezmem dussi twu od tebe 17, wiem, že poslal Bŕch w prawde angela, kalich spasenj wezmem 31, Utessytel, ktereho ya posslem wam 35, dekugem tobe, Ocže, že si skril 85, zhlazugem hrichy 89, gidem, abich wam pripravil misto 90, tak bogugem/./ bigem a trescem telo me 114, prywediem na was mor, hlad, drahotu 118, prokazem 121, wilegem na dom Davida /./ Ducha milosti 132, ya sebe sameho obziwugem 133, to nebudem cžiniti 140, “Milugem Boha“ a bratra sweho 148, potomkow nechcem trapenym sužowaty, prikazugem wam na miste Pana B. w 150, ya mluwjm a ustanowugem 154, zdaliss negsem oslicze twa 155, ale wssak ne, yako ya chcem 175, zdaliss nebe y zemj nenaplnugem 183, ale tolyko tu opakugem 184, hrichow twich wicze pripominati nechcem 185, trapeni, kterim potwruzugem a upewnugem nawku Swateho ewangelium 207, utraczugem poklady nebeske 217, apelugem od Alexandra 225, spoločne winssugem 230, nositi budem až do starosti 231, otewrem hroby wasse 244. Zaujímavým prípadom je slovesný tvar 1. os. sg. *pŕgdem* (*pŕgdem a budem opliwati roskossi 17*), v ktorom slovenskosť popri slovenskej prípone *-m* naznačuje aj graféma *ŕ* označujúca použitie slovenskej dvojhĺsky *ô*. S koncovým *-m* v 1. os. sg. prézenta sa stretáme dokonca aj v českom výraze *prokázat* (*prokazem 121*). V spoločnom základe pre slovenčinu aj češtinu *otevr-*, kde máme doloženú západoslovenskú (dnes iba na Záhori a v okolí Bytče – Slovník slovenských nářečí, 2, s. 678) podobu *otewrem* (*otewrem 244*) sa však situácia javí v porovnaní s češtinou ináč. Česká lexikografická prax uvádza popri zastaranej podobe *otwořiti* aj novšiu podobu *otevřiti*: napr. *otwořiti, otewru* – Slownjk česko-německý Josefa Jungmanna, 2, s. 1021; *otwořiti = otevřiti* uvádza Kott, 2, s. 449 ako zastarané; rovnako ako zastarané – s krížikom a s odkazom = *otevřít* má aj Slovník spisovného jazyka českého, 2, s. 462. Podobu *otevřít, -vřu* uvádza slovník z dielne slovenských jazykovedcov (Česko-slovenský slovník, 1979, s. 320). Pod záhlavím hesiel *otvoriť*,*

otvrieť zisťujeme rozličné tvary slovesa *otvrieť* pre región západného Slovenska aj v Historickom slovníku slovenského jazyka (3, 1994, s. 429).

Pomocné sloveso *byť* má v kázňach v 1. os. sg. prézenta vo väčšine prípadov podobu *sem*, resp. *nejsem*, ktoré sú typické pre češtinu. Tieto podoby sú známe však aj v záhorskom nárečí (porov. Krajčovič, 1988, s. 212). Uvádzame niekoľko dokladov: *poznal sem tobe, poswetil sem tobe proroka pohanom, kteri sem yako dite 9, w hrjssech počati sem 14, ya sem tobe ustanowil warowczikem 42, tri_krat sem metlamy mrskan 64, ya sem Pan Bűch wass 75, chcem, abi sem 89, zbil sem gehu 99, czin, czo sem ya tobe prikazal 115, czo sem ya prikazal wam 148, ale ya sem was wywolil 172, giż sem sa staral 179, toto mluwil sem wam 207, ya sem mezi nimy 236...*

Česká podoba v tvaroch *jsem/nejsem* od slovesa *byť* sa tiež dokladá. Je však doložená v obmedzenej miere: *ya Buch wass swati gsem 3, skrze to negsem osprawedlnen 13, nicz negsem 68, zdaliss negsem oslicze 155, Pan Bűch wass swatj gsem 211* (často používaná v citátoch).

Pravidelne sa vyskytuje v 1. os. pl. pomocného slovesa *byť* aj tvar *sme*. Tento oproti českému *jme* (porov. Krajčovič, 1988, s. 133) v textoch prevažuje. Uvedme aspoň niekoľko príkladov: *slużebniczi neużitečni sme, czo sme melj učjni, učjnili sme 14, kteri sme bily uwrženj do toho pekelneho žalare 29, czo sme očekawaly 70, uzdrawenj sme ranamy gehu 94, y kdi sme zemrely 142, dlużniczy sme ne telu 172, ktery sme prigaly nawku swateho ewangelium 209, slużili sme Panu Bohu 241...* Zopárkrát sa dokladá aj české *jme*. Napríklad je tu *hibame/se* a *gsme 25* alebo *gsme znouw_ zrozeni 164*, pričom o niekoľko riadkov je už v tej istej kázni *nebo kterj sme zemrely hrychu* alebo *kteri sme giż gedenkrat od hrichow oslobozeni 164*.

Pomerne častý je výskyt starej slovanskej i slovenskej formy spojkového výrazu *abychme* a menej početného variantu *bychme*, resp. *abychom*, pozostávajúca zo slovesa *byť* a spojky *aby*, resp. *by*. Na ilustráciu uvádzame niekoľko z početných prípadov uvedených foriem: *abichom my nasledowali sslepege gehu ././ abichme wsseček (!) żywūt nass tak ridily, abichme nebili žjwj w hrichu, abichom tak bili dobrj stromowe, abichme ././ tak swim časem 5* atď. Na kondicionálové tvary *bychom*, *bysme* v stč. a na výskyt spojovacích výrazov *abychom/abysme* a *kdybychom/kdybysme* v súčasnej češtine hoci len okrajovo upozornila Čmejrková (2005, s. 18 – 36). Vzhľadom na existenciu týchto tvarov a tvarov *bych*, *kebych*, *abych* v slovenských nárečiach (porov. Krajčovič, 1988, s. 228), možno predpokladať, že v sledovanom období na slovenskom území ide o paralelný doznievajúci reliktný stav zo staršieho obdobia vývinu slovenčiny. Výskyt uvedených tvarov v slovenských nárečiach možno chápať už len ako relikt vývinu z praslovančiny, ktorým sa potvrdzuje aj existencia tvarov *abychme*, resp. *abychom*. V (kondicionáli) po *bi*, *abi* sa však vyskytuje aj forma *sme*: *bi sme se gegich učenj 77, abi sme se tak wespolek milowa-*

ly 159, *abi sme se netoliko zdržowaly od zleho* 221, ktorá konkuruje v tom čase variantom *bichme, abichme, abichom*.

Pravidelne sa zapisuje od slovesa *byť* aj tvar 3. os. pl. prézenta *sú*: *wlasi na hlawach nassich su w pocžtu* 19, *wedle tela žiwi su* 38, *ktery su nam w pokrwnostj* 54, *czo su mluwili* 91, *owcze bludicze su mnozy ozralczy* 111, *darj pak Duchu Swateho su rowne* 132, *mezy dedičmy, že su sinowe gedneho otcze* 174, *kteri w hrobiech su* 187, *w tomo žiwote su bohati, mocnj* 214, *winem Duchu Swateho su podnapilj* 225, *weczj, ktere kolwek psane su, k nassemu naučenj napsane su* 233 atď.

Západoslovenský domáci záporový tvar *nejsú* od slovesa *byť* sa tiež niekoľkokrát vyskytuje v našich textoch: *ceremonie negsu nam potrebne, negsu dosti utwrzeni* 6, *y ti oblaki negsu cziste* 14, *obety negsu s/Pana Boha* 38, *neg_su gemu wzacne* 68, *gine zwirata neg_su Buch* 137, *že negsu rowna trape nj* 154, *toto trape nj neg_su mne a_nebo wam hane bne a mrske* 207. Táto forma je typická pre skalický rajón záhorskeho nárečia (Krajčovič, 1988, s. 212).

V príčastí na *-l* sa stretne v našich textoch najčastejšie so slovesnými tvarmi s vkladným *o*, tak charakteristickom pre strednú slovenčinu (Krajčovič, 1988, s. 146): *nemohol ani nechtel, z moczy a z /ruku ././ diabla witrhol* 29, *wjtrhol a wislobodil* 34 – 35, *neobzerag se naspel, abis neupadol* 59, *hled, abis nepadol* 65, *kerak bi gich mohol odwie sti* 71, *potupil a opowrhol wsseliku pichu, do kralowstwj sweho doprowoditj mohol* 92, *bil bi mohol* 94, *nemohol si gednu hodinu czutj se/mnůw, abi geg mohol zamordowati* 128, *s twrdeho zalare faraonowe ho witrhol a wislobodil, mohol ku pokore a k/tichosti priwiesti* 151, *slawnim wskrissenjm to premuohol* 165, *zwiedol nassich prwnich rodiczow* 168, *bi nam mohol dany biti zywuot wečni* 170, *Aron bil wizdwihol zlate tele* 176, *bi ho mohol o tu hodnost pripravitj* 203, *spuosob, kerim bi můhol nas o_wladnuti* 227. Osihotene sa v kázňach vyskytuje aj tvar s *-el*, ktorý je typický pre západné Slovensko (Krajčovič, 1988, s. 146) *keru wecz powedewssy, zmizel* 129 (ide o tvar spoločný s češtinou). No popri už uvedených tvaroch stretáme sa tu aj s českým (vzhľadom na častejší výskyt podoby s vkladným *o*) pomerne menej frekventovaným nevokalizovaným *-l*. Čeština obyčajne máva tvar menný (*nesl, nesla, neslo* – Gebauer, 1929, s. 609). Nachádzame ho napríklad v nasledujúcich kontextoch: *oblekl mne ruchem spaseni* 4, *dobrodenj nam prinestl* 34, *yakobi rekl takto* 38, *kdo was zwedl a zmamil* 84, *nesl* 99, 109, *prjwedl nas do zeme zaslibeneg* 100.

V 3. os. sg. prézenta sa popri dnešnej spisovnej celoslovenskej slovesnej prípone *-a/á* vyskytuje v prípade predchádzajúcej sykavky (hlások *š, z, ž*) a skupiny *-št'-*, prípona *-al/ä*, reprezentovaná grafémou *a* alebo *e* (v češtine je *-í*: *a dopussti slunczi* 19, *neprichazj ku dospelemu weku* 33, častejšie je v citátoch koncové *-í*: *kerow, yako lew obchazj, rwucze* 149). Ide o jav vyskytujúci sa pravidelne v celej pamiatke: *odpussta sinu* 47, *prinasse* 53, *czo zmissla* 67, *k/tego čnosti nas pobize* 69, *oblaky huste proraže* 127, *kdiž prichaze Pan, nachaze čugne* 128, *niekterich uwaze ku smilstwj* 134, *od_*

*hana a zapuzuge bespečnost 152, diabla od_hana a premaha 153, nedopussta nas pokussiatwatj 156, ale gim odpussta, utrhač anj žiwjm ani umrlim neodpussta 160, spuheg sweg otczowskeg lasky odpussta nam 166, toho y k/dedicztwj pripussta 171, keterj nedopusste was pokussetj 178, to sebŭw prinasse bohatstwj a roskosse 216, nachaže (!) se prj mne welika mdloba 217, prichaze priwal 223, čloweka pobize a nawaze 224, trpezliwim umislem znassa 242. S takouto podobou 3. os. sg. prézenta (končiacim sa mäkkým ä (v zápise grafémou e) sa stretáme aj v iných písomnostiach z Liptova. Tento tvar slovesa môžeme doložiť napríklad z protokolu Lipt. Trnovca kontextom: *Thomas Kohut... z ureku toho kohutowského od bratra sweho vychadze a podstupuge/, zmlowu wčzynywsse, za dwanaste zlatych za summu, gehu bratra, totissto sweho Thomasse y potomkow gehu naweky wyplacze* Liptovský Trnovec 1601 (porov. zv. ftk. č. 4.4a – b, ftk. č. 7 v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV).*

Slovenská slovesná imperatívna forma s *-a-* sa pravidelne uplatňuje v našich textoch napríklad v týchto prípadoch: *yako we dne hodne kračagte 3, neumensug ani nepridawag 7, spolu ze swatim Davidem zwolag 31, ponukag bud wdek nebo newdek, napominag ze/wssi ochotnosti 42, neobzerag se naspet 59, rady znassagte nemudre 63, ustawičnu lasku magte 69, komuorku snu nehledagme 70, wistrihagte se od wsseho lakomstwj, wistrihagme_že se tohoto hrichu 82, wikriknj wesele a zwolag 85, nepridawag anj naujmag ničehoss 115, krale w pocziwosti magte 116, neodawag se w/ospanliwost 127, dag srdczy memu 138, wistrihagte se, abi nepanowal mezy wamy hrych 168, dag odpowed 204, o sobe zmisslagme 211, darmo dawagte 215, trpezliwe znassagme suženj 217, nezanedbawag uradu, nedopusstagte zlim žadostem miti korene 221, plesag/zeme, spiwagte a plesagte Panu 232.*

Niekoľko prípadov zapísania slovesného tvaru s *-ej(-)* sa tu však tiež vyskytuje: *neodchazeg ode mne 13, wchazeg do chramu 125, krale w/pocziwost megte 135, geden druhého predchazeg 159.*

Stredoslovenské prvky sa celkom bežne striedajú so západoslovenskými (záhorskými – blízkymi českým). Vidieť to na výskyte tvarov v 3. osobe pl. prézenta, kde sa uplatňuje popri západoslovenskej slovesnej prípone *-ují, -ají* aj stredoslovenská prípona *-ia* a zriedkavejšie *-ujú, -á* popri *-u*. Celkovo však prevažujú české (a záhorské?) tvary, ktoré reprezentujú napr. tieto doklady: *dobre skutky nasledugi 2, rjczia a wolagj na počestne lidi 4, ozralcy kralowstwi Božihó nedŭgdu 4, potom obliekagi pobožni lide Pana Krista 5, keterj hrichj pachagy 79, o to se wsseliak usilugy a snažy 80, keterj gehu wislobozugi 90, kde se rozmahagy neprawosty 167, zapiragj prawdiwe učenj ewangelititske 208, ktere su (udy) mdlegssie nepotupugy a neopowrhawagy 212, dobri prikklad na sobe // dawagj swim posluchaczom, magi se o to usilowati, abi bili ku dobremu prikkladu swim posluchaczom 235, techda se Pana Boha neobawagy 237. V súvislosti s uvedenými kontextami treba osobitne poukázať na fakt, že tvary s *-ají, -ují* sa vyskytujú aj od pôvodu v slovenských lexémach (pod-*

čiarknuté) alebo paralelách. Navyše treba pripomenúť nepopierateľnú slovenskosť aj iných prvkov nachádzajúcich sa v blízkom okolí.

Dostatočný počet je predovšetkým stredoslovenských dokladov s príponou na *-ia*. Ukazujú to napr. nasledujúce kontexty: *na spuůsob wolow rjczia 4, kteri znagi a wedia 6, kterj se zdadia byty prawimy učytelmi 12, ucžia o gistich skutkach sweta 34, kteri czinia neprawost, ktery czinia a mluwia lež 43, gestli zakon nenaplnia 84, kdi se rodia, spia 129, pobožni to nečinia, zwuk widadia 133, se nam protiwia nassy nepratele 161, kterj se zdadia nad ginich mudregssimy 181, kteriž was nenawidia 200, wecy, ktere na krestanow zaležia 224, sprawedliwe weria 235, nebo mnozy chodia 236* atď. So spisovnou (celoslovenskou) príponou na *-ujú*, resp. *-á* sa stretáme v texte sporo: *wssečkj (!) weczy pekne ukazugu 119, mrawj tjech žien, ktere se po swete klukugu 225, swim posluchaczom smiechy strogia 82*.

V kázňach je dostatok slovenských syntaktických prvkov, ktoré hovoria o slovenskej etnicite ich autora. Ide o jazykové prvky prenikajúce spontánne do jeho výpovedí.

Pre životné substantíva muž. rodu v pl. je typická v našom texte genitívna forma, ktorú čeština nemá. Svedčí to o slovenskom jazykovom vedomí autora. Týka sa to aj zámenných tvarov. Takýchto prípadov je v uvedených textoch dostatok: *abi silnegssi trpezliwe znasselj nedužywyh 6, zbranowati dobrich a trestati zlich, dobrich pak obdari wečnjm sstestim a radostow newiprawitedlnow 15, yako niakowich služebnikow a weznowl 34, nedopustil krali mordowati Asirskich 47, takowichto lidi beziczich /.../ napomahagme modlitbamy 59, blachoslawenimi naziwa tich a takowich 74, tresce smilnikow a czyzoložnikow y ginich wssech 78, widawa z/sobe skrze Swate evangelium ne služebnikow, ale slobodnich 84, potessuge /.../ pobožnich w prenasledowanj 87, (krv) ktera se wiliwa za was y za/mnohich 104, nas wiwrzenich biti s/paradizu 112, abi branila dobrich, pobožnich, pokornich 115, kterj stworugess angelow, twich duchow 119, mass rozumieti wernich a prawdiwich kazatelow, tento učil onichno cantorow nebeskich, swatich mylich angelow spiwaty, kteri neumelich winauczuge 134, milugte gedni druhich 147, abich tak nadutich a wisokomislnich mohol ku pokore a k/tichosti priwiesti 151, zwiedol nassich prwnich rodiczow 168, počal potessowati lidj zarmuczenich 184, dawa cirkwi sweg swateg prawdiwich učitelow, do prostretku priwaze a wtrusuge falessnich učitelow 188, nawka, kterow mnohich zwedl 206, pride Sin Božj suditi žjwich y mrtwich, obdarj tich a takowich 216, prissel /.../ spasenich učjniti wssečkich hrissnich, za Filipenskich 230 (tu aj za Filipenske), poznatj mohli prawdiwich pastirow czirkewnich a kteri bi melj počtjenj a drzani biti za wernich sluzebnikow czirkewnich 235, upewnuge Tesalonicenskich y nas 243. Akuzatív pl. životných mask. sa vyskytuje napr. aj v spojení: *stogim za ginich dwuch 25*. V textoch je však popri spomínaných slovenských akuzatívnych tvaroch dobre zastúpená aj česká forma: *spasene nas ucinil 25, na wikupeni za mnohe**

32, *magj swe poslu // chače učiti* 188 alebo typu za *Filipenské* (za *Filipenske* 230, 234 a i.).

Za slovenské pokladáme v kázňach aj zámenné tvary (*ho, jeho, neho, ich*, resp. aj *nich*). Približuje nám ich dostatočne zaznačený domáci genitív sg. zámena *on* (*ho, jeho, neho* oproti českému *jej, něj*). Ide o jav, ktorý poznala aj stará čeština (Gebauer, 1960, 3, s 451), no vzhľadom na početnosť výskytu jednotlivých tvarov tohto zámena v kázňach, pokladáme ho vývinovo vo vzťahu k češtine za paralelne jestvujúce formy. Pri uvedených zámenných tvaroch je celý rad týchto prvkov poukazujúcich na slovenčinu. Pretože ich výskyt zisťujeme od začiatku do konca tejto zbierky kázni, uvádzame z nich iba výber: *prawa wira w/neho* 1, *kdj w/neho weri, kdi sobe geho za priklad predkladagj* 4, *kdj geho tak prenasledugj* 13, *radowati se bude sprawedliwi w/Panu a bude duffati w neho* 18, *newidal ho k/niektereg roskossy, newidal ho bezdečne, každi, kdož werj w/neho* 21, *k tem weczem, ktore na neho neprisluchagi* 39, *abichme geho s/prikladu Otce nebeskeho /../ milowaly* 79, *na smrt ho widal* 80, *kterj_kolwek werj w neho* 87, *skrze neho k tomu priwedeni sme, ktory geho wislobozugi* 90, *blissticze se od neho stworenj* 118, *welmi chwalil geho a milowal, kterj slissi Slowo božj a ostrihagi ho* 122, *ale milost Božj geho zdržowala* 128, *ne my sme geho prwe milowaly* 143, *Pan K. za neho umrel* 147, *od neho wiwolenich, kterj_kolwek prigali ho, take sme skrze neho* 174, *abichme od neho a skrze neho prigaly silu* 209, *Noelowa wjnicza w/hrich geho priwiedla* 226.

V textoch kázni sú približne rovnakou mierou zastúpené slovenské aj české tvary zámena *on* v gen. pl. reprezentované tvarmi, ako sú *ich* (*jich*), *nich* ku českému *je, ne*: *abi gich stalegssich učinil* 5, *starosti o nich* 12, *pobize gich k/tomu* 14, *abi gich bližnim služili* 41, *potom sam sebe za njch /../ obetowal* 47, *poswet gich w prawde twe, ya poswecugy sebe sameho za nich* 55, *tresce a sstraffa gich* 63, *že gich Pan K. učinil učastnich* 106, *yakobi gich mohol podwratiti* 175, *budete gich tak zle užjwati* 180, *napominagicze gich* 206, *že gich on k/poznani Sina sweho Gežisse Krista priwiesti račil, modly se za ne, abj* 231. O tvaroch gen. pl. *jich, nich* (aj s kvantitou odlišnou *jích, ních*) v starších textoch a v českých nárečiach sa zmieňuje J. Gebauer (3, 1960, s. 481).

Pochopiteľne, že je tu pomerne veľký počet prípadov aj s českou formou *je* (zapísaná *ge, geg*), čo by nasvedčovalo o pomerne dobrom autorovom školení v češtine. Vidieť to napríklad na týchto príkladoch, kde v texte okrem sledovaných znakov sú napríklad aj typické slovenské jazykové prvky (lexikálne, hláskoslovné a i.): *witrhne a wislobodj ge Pan B. w.* 19, *naziwa ge nowim* 50, *kterak bi ge mohol bil* 59, *abichme ge pachaly* 81, *rosptilim ge, za bohy ge magicz* 83, *zegewils ge maličkim* 85, *z/moczy diabelske wikupim ge* 90, *abi ge zhladil* 106, *ustanowil geg panom* 119, *neb kdo geg zdržuge* 125, *welikim učenim ge obdaril* 134, *wislobodim ge* 154, *že geg žadna strela diablowa poraziti nemůže* 229, *že sy ge račil powolaty* 238, *predegde-*

me ge 245. Pripomenúť treba skutočnosť, že české a slovenské podoby zámen, ako sú uvedené už vyššie, sa však občas v texte striedajú.

Pozornosť si však zaslúži aj lexika uvedenej pamiatky. Zaujímavá je najmä slovnou zásobou zachytávajúcou (popri bežných výrazových prostriedkoch) predovšetkým náboženskú terminológiu. Vyskytuje sa v nej však bežne výrazivo aj z iných oblastí života. Z typicky náboženskej lexiky a terminológie ide o výskyt napríklad nasledujúcich výrazov a rozličných slovných spojení: *hriech* (*wetssj hrich*), *budúci život* (*w buducem žiwote*), *epištola* (*w tegto dnessneg swateg epistle*), *Syn Boží* (*Sin Božj*), *sväté ewangelium* (*swate ewangelium*), *wečné spasenie*, *čas milosti* (*w historii dnessniho swateho ewangelium*, *wečneho spaseni*, *čas milosti*), *pravá viera* (*ku praweg wire*), *milosť Božia*, *život večný* (*dogiti milosti Božeg*, *žiwūt wečni*), *Stary i Nový zákon* (*czokolwek w Pisme swatem Stareho y Noweho zakona psano gest*), *veci temnosti* (*skrite weczy temnosti*), *wečné zatratenie* (*wečnjm zatraczenim*) a mnoho iných výrazov, ktoré sa nachádzajú už na prvých stranách uvedenej pamiatky.

V lexike uvedených kázní, vzhľadom na charakter tohto žánru, prevažuje v podstatnej miere domáca, slovenská, resp. slovanská slovná zásoba. Cudzie výrazivo je tu pomerne slabo zastúpené. Ak sa vyskytuje, väčšinou je iba latinského a nemeckého pôvodu. V uvedenom období (17. stor.) je už cudzia prevzatá lexika pevne zakotvená v systéme slovenského jazyka.

Latinskú slovnú zásobu, ktorá sa predovšetkým v 17. storočí veľmi rozrastá, predstavujú napríklad výrazy náboženského, právneho, no i neutrálneho charakteru. Stretávame sa tu s lexémami ako *lamentovať* (*Adam*, /:/: *sedicz pred ragem*, *kwilil a lamentowal* 28), *majestát* (*od welebnosti a magestatu Pana Boha w*. 29), *doktor* (*doctor nebesky nagdospelegssy* 32), *sentencia* (*sententie a wipowedi prinassegy* 46), *tabla*, *sumovne* (*w prwneg table*, *podle druhe tably*, *summowne zawjra* 53), *muzika* (*muziku nebesku* 62), *paradiz* (*naziwa paradizem* 65), *komendovať* (*welmy comenduge* /:/: *tuto cznost* 66), *figura*, *almužna* (*z/figur Stareho y Noweho zakona*, *almužni dawati*, *o almužnach Corneliusowich* 68), *fabula* (*neužitečne fabule*, *rosprawky* 82), *ceremónia*, *kapitola* (*ginimy ceremonjamy a swatostmy*, *yako y w/druheg kapitole* 83), *história* (*skrze historiü dwuch žien* 84), *epištola* (*tuto swatu epistolu* 87), *martírium* (*gine psotj su martiria* 108), *činž* (*czins a dan* 116), *kantor* (*cantow nebeskich swatich* 134), *advent* (*w/tu nedely pred adwentom* 136), *preceptor* (*od sweho nagwernegssiho praeceptora Pana nasseho* 140), *oferovať* (*saň* (*oferuge* (*se*) 166, 174) *pápežstvo*, *pápeženec* (*za času papestwa*, *než se opet pripogme papezenczom* 176), *aposstol* (*nagwetssy mezy aposstolmy* 178), *artikul* (*do druheho articulu wiri nasseg krestianskeg* 184), *tablica* (*dwe tablicze kamene* 187), *mizéria* (*bjdj a mizerie trpezliwe znasseti* 205), *regula* (*Slowo božj gest gedna regula a prawidlo* 223), *apelovať*, *apelácia*, *žalm* (*apelugem od Alexandra*, *ku komu apelu-*

gess, *apellatia ma biti od menssiho sudce k/wetssimu, žalmy a pisničkamj* 225), *história (historia nas tomu wynaučuje* (45, 83, 226), *majestát, nátura (o magestatu, dwe naturj Boska a lidska zgednocene su w gednu osobu* 236), *probenda (kasku a swu probendu neutratilj* 237), *patencia (cnost gest patentia* 242).

Nemeckých výrazových prostriedkov je tiež dostatok. Dotýkajú sa rovnako viacerých oblastí života: *paradiz (Adam, kdiž bil wistrčzeni s paradizu* 28), *mordár (mordar a zlodeg* 73), *vandrovný (wandrownj a pocesnj čzlowek* 76), *dach, šindel' (kolko na dachu ssindlow* 103), *fortiel' (fortiel* 126), *punkt (try punkty* 130), *fundament, grunt (nebo fundament a grunt smrtwich_wstani Pana Krista* 186), *hajtman (wudcze a hagtman* 190), *pancier (panczir a _nebo ssissak* 229), *vinšovanie, vinšovať (winsowanj, winsugem* 230) a viacere iné.

Typicky slovenskú lexiku (v podstatnej miere známu aj v nárečiach Liptova) predstavujú viaceré domáce slová, resp. slovné spojenia a zvraty, akými sú napríklad *sotva, rozprávať (sotwa, rospraweti* 1), *črieve, oblačiť' (piti s/črjewj, oblači pobožni Pana Krista* 4), *pokladnica (do ././ pokladnicze nebeskeg* 5), *návyklosť (on w/sweg zleg czeste a nawiklosti zahine* 11), *uzda (njakowow uzdow* 15), *pohár, trpký (s/poharow zlatih, trpka a žalosti plna* 17), *čítanie (člowek biwa učenj ne silow, ale častim čzitanym* 20), *myšlienka (misslienky a sny* 41), *veritel' (weritel za to ma* 51), *vrúcny (prawu a wrucznu modlitbu* 58), *obzerať sa, naspät', zaviesť koho (neobzerag se naspet, tato czesta žadneho nezawedie* 59), *jarmo, bremeno, polapit' (zložiti yarmo, bremeno bohastwj, skrze zly umisl polapiti* 60), *polapovať, povraz (neprawosti polapugy nepobožneho a powrazmy hrychow swich biwa zwazany* 61), *čerstvosť (nas napogj potokom črstwosti, sili a črstwosti tela sweho* 62), *vyjadrovať (Swate pismo wygadrowaty a wiswetlowaty* 67), *tvár (spatrz twar Pana Boha w.* 68), *komôrka (komuorku snu nehledagme* 70), *prajnosť (kdi magy pragnost a lasku* 75), *ohliadnuť sa (se techda ohliadnu* 77), *chutný (učinil Pan wüni chutnu* 78), *usilovať sa (o to se wsseliak usilugy a snažy* 80), *šibalstvo, dračka, úžera (fortiel a ssibalstw, dračky a užerj* 81), *ponúknuť (k hnewu ponukly mne* 82), *zapriet' (kdo mne zapre pred lidmi, zaprem ya gehu* 87), *červený, sneh (yako čerweni postawecz, yako snech zbileni budu* 91), *macocha (pogal sobe maczochu za manželku* 96), *podvečer (beranek welikonoczny bil podwečer obetowanj* 100), *zmierit' (zmeril nas* 106, *bilj zmereni sme* 143), *baran, vól (baran anj wuol anj kozol* 109), *žiť' (zjwieme zde ././, žiwieme yako putniczy* 112 – 113), *chystať sa, hotovať sa (chista a hotuge se do czestj* 113), *kráľovná (do kragini Aquilonis kralowneg, skrze tuto kralownu* 121 – 122), *rebrík (modlitba gest rebrík* 128), *hudba (kochal se w/hudbe* 133), *krčma (ydu do krčmj, na krčme zraty* 134), *cesta, vybrádať (wen s cesty newibrdal* 138), *suknička (suknička sinačka meho* 142), *deravý, wrecko (wložiwssse zlato do deraweho wrecka* 151), *starostlive (starostliwe wssečko (!) stworeni očekawa zgeweni* 154), *metla, sirôtka (metlamy mrskani bilj, nenecham was, siruotky* 162), *krstiť, pokrstiť sa (abi se krsti-*

ly, *kdo uwery a pokrsti se* 163), *šija* (*zatwzowati ssige* 169), *tvár* (*tak se switila twar gehu, patrietj na twar gehu, zastiratj twar swu* 187), *ozdobit'* (*ozdobil nas* 192), *príbuzný* (*pribužnjm nassim* 200), *dedinka, starost'* (*ktere mesto, dedinku, starost magj* 201), *priat'* (*wssečko (!) dobre priatj* 203), *kostolný* (*kostolne weczy* 204), *svinský* (*swinske maso* 205), *varovať sa* (*se warugte* 222), *zbroja* (*zbrogow Božow* 227), *vtusovať, otázka* (*wtrusowaly otasky* 243) a mnoho iných. Osobitne upozorňujeme tu na nezvyčajný a dnes v nárečiach nedoložený tvar *živieme* od slovesa *žiť*. Doložiť môžeme napríklad uvedené sloveso z konca 16. stor. tvarom 1. os. sg. prézenta *živem* aj z Liptovského Trnovca z písomnosti z roku 1592 (25. 3.): *dokud ya żywem*. V tomto prípade ide o pomerne dobre doložený jav v starších písomnostiach slovenskej proveniencie. Podobný prípad uvádza J. Doruľa (porov. 1981, s. 68 – 69) z listu z Podolinca z roku 1636, kde je doložený tvar *živeme*, popri výskyte tvaru *žigal* z Plevníka z r. 1726), v ktorom v nahradilo *j*. Tento jav, podľa autora, spôsobovala blízkosť ich artikulácie.⁷

Nespočítateľný je rad ďalších slov a zvrátov s celoslovenskou rozšírenosťou alebo s obmedzením na niektoré slovenské nárečie. Tieto poskytujú informácie o rozličných hláskoslovných či tvaroslovných javoch alebo o sémantických posunoch slov, ako sú: *jaknáhle* 28, *teprova* 50, *nikda* 52, 59, 71, 102, 128, 129, 134, 138, 225, *stareček* 56, *všeliak* 59, *ihelné uši, tri jablká* 60, *potokom črstvosti* 62, *päťkrát* 64, *prihodiť sa* 65, *vyčítovať* (*wiczituge /../ dary = vypočítavať*) 66, *pripodobňovať* 72, *novota, starost'* (*starost ma = starostlivosť* 75), *rozhojňovať* 76, *smilstvo* 81, *sneh* 82, *rozptyliť, čítať, podvracovať* 83, *slobodný, vyslobodiť* 86, *vynadobyť, prneš'* 88, 168, *vycediť* 89, *dach* 103, *teprv* 108, *zanocovať, podruh* 113, *záloh* 114, *čuť* 115, *predzvídať* 118, *čujne, čujný* 128, *čujnosť* 129, *zažnúť* 130, *predzvedenie* 136, *hlôžie* 145, *pilne a bedliwe* 149, *anjel* 164, *prneš'* 172, *poviesť* 173, *mnohem menej* 177, *starat' sa* 179, *obracat'* 180, *neslýchaný* 184, *schytralý* 202, *žvák* 203, *neduživosť a krehkosť* 208, *prikročiť* 209, *klobúčik* 215, *klukovať, triezvy, striezviet', oblok, krčmár; strakatý* 225, *d'alej* 241, *premôci* 70, 242.

Pozornosť by sme mohli venovať aj mnohým iným jazykovým javom, ktoré zaujmú predovšetkým svojimi slovenskými gramatickými tvarmi. Uvedieme ich v podobách, ako sú doložené v textoch: *pred očima pobožnich a wernich* 12, *magte w nenawisti* 44, *newole a nebo rostržitosti neplodili w/czirkwiach* 47, *wibirati to ze srdcz gegich* 72, *smilstwo mezy sebow* 97, *smilstwo a czizolostwo* 118, *w niektorom dome chatrnem* 128, *libežni (!) zwuk widadia* 133, *radneg ydu do krčmj, na krčme žraty* 134, *slzy wdow a syruotek* 161, *nenecham was, siruotky* 162, *razom muože wssečky (!) hrichy zhladiti* 165, *zywuot weczy gest, kde dussy dobre gest* 171, *kiej*

⁷ J. Doruľa v rozsiahlom príspevku *Z histórie posesív na -an a -oviech v slovenčine* (1981) uvádza množstvo dokladov na uvedený jav aj v iných pozíciách, napríklad na konci tvarov, slabík a morfém. Dnes sa ustálila podoba *s j*.

se zdadia nad ginich biti mudregssimy 181, čloweka pobize k rozličnim hrychom 198, pichu sa pohnutj Arius 202, ya sem kostolne weczy sam nezebral 204, abi sme se netoliko zdržowaly od zleho, w srdziach wassyh 221, žien, ktere se po swete klukugu, kdi bich gehu triezweho widela, na zagtragssi den 225, nemely žadneg pre-kassky 229.

Napokon v Trnovského kázňach môžeme dobre sledovať aj pravopisnú problematiku, napríklad zapisovanie niektorých jazykových javov, ktoré súvisia s výslovnosťou. Z uvedených textov sa dá vyčítať, že slovenský pravopisný systém (hoci nebol kodifikovaný) mal svoje zákonitosti, ktoré sa už v tom čase podstatne odlišovali od českého pravopisu. Pretože sa doteraz tejto problematike nevenovala pozornosť, venujeme jej niekoľko poznámok. Charakteristickým slovenským hláskoslovným prvkom, ktorý odráža stav v slovenskej výslovnosti, je napríklad zapisovanie výslovnosti slov, keď neznelé spoluhlásky sa pred sonórami (zvučnými spoluhláskami) *m, n, l, r, j* menia na znelé. Funguje tu fonematický pravopisný princíp. Platí to aj o zapisovaní predložiek (*z, zo*) a predpôň *z-, zo-* aj v podobe *ze-* typickej pre západnú slovenčinu (kým v češtine je *s, se*, resp. *s-, se-*). Výslovnosť *so z* sa zaznačuje aj v prípade inštr. sg. pred nasledujúcou hláskou *s-* alebo samohláskou *o-* nasledujúceho slova. Zaznačovanie tohto javu hodnotíme ako jeden z výrazných hláskoslovných javov našich kázní. Môžeme ho pozorovať od začiatku až do konca nášho textu. Nasledujúci výber dokladov je o tom najlepším svedectvom: *ze/sna procziteli 2, trpezliwe znassely 5, z Marie Panny 16, ale hned tak zostrasseni gest 17, zgewila se gest, z nebe dolu, z mita, zgewil, rozmluwagicze 23, zrownawal se 37, trpezliwe, znaseme 38, se zlituge 43, proti tomu zmislu 55, z Nehemiassem 57, z sebe zložiti, zložiti yarmo 60, zeziragy domy wdow 63, zrozumieti muožeme 64, czo zmissla a mluwi 67, z/ruku nepratelskich 77, rozum a zmisldarowal, nicz nezmisslag 80, w duchownem zmislu 84, z matkow 87, z gezera, z/moczy diabelske 90, z/ruku nepratelskich 94, zmeril nas z Otczem (!) swim, trpezliwe znassely 106, wecz zrozumewsse, do kterich zmissal njakoweg zelini 126, z/nas 127, od wiwedeni nas z Egiptu 129, se bili zessly do Geruzalema, ze wssech narodow 132, na modlitbach zetrwame 135, nechce nam zgewiti 137, z sweg dobrotiwosti 139, zwer nelytostiwa zežrala Jozeffa, zlitowani swe 142, o nem dobre zmissla 144, zepsal swati Pawel 153, trpezliwe znassely 154, czo nemůžeme zniesiti 156, dobre zmissla a mluwj, krkawec tolyko umrle ze žija 160, den z/noczow 166, z/lydy ani z/angelow 171, z/geho puheg lasky 174, chtel zmenitj 184, do koncze zetrwawaly 209, samy o sobe zmisslagme 211, znassagme suženj, hlad 217, zloziwsse pohansku običeg, zložili stareho čloweka, zloziwsse stareho Adama 219, zobleczte, zoblačyti mame 220, wicze rozssiruge se, z/ginich duowodow 226, z/nepratelem, z/nassim nepritelem, rozličnim spuosebom a umenjm 227, se rozmahaly 230, zmjlowal se, z/radosti 232, rozum telesnj tak zmissla, to zmisslely a sudily*

243. V súvislosti s uvedenými príkladmi osobitne by sme upozornili na prípady *urazeni sucze slostow* 158 alebo tvary *zobleczte, zoblačyti mame* 220, ale aj iné, v ktorých sa prejavila slovenskosť, resp. aj expanzívnosť strednej slovenčiny, ale zároveň aj nedostatočne fungujúca bohemizácia textu.

Nie vždy však autor kázní zapisuje text fonematickým pravopisom. Starosti mu, samozrejme, robila naučená čeština. Nerešpektovanie tohto pravidla súvisí s poznaním českého jazyka a jeho pravopisu. No výskyt istých tvarov a zapísanie predpony *s-* alebo predložky *s* má pomerne menšiu frekvenciu: *welmi pekne snassegi* 14, *s/nich nas wislobozuge* 19, *ktery s/nim na/pussti try dni zustawal, s/twrdeho wezenj* 56, *dal se s/ni w zahon* 60, *Pan Kristus mel s/mrtwich wstaty* 61, *niekterj s/njch* 71, *o gehu smrtwichwstanj* 91, *kterj spolu s/nim gest, srdczia lidske pronika* 97, *smrtwjch_wskrisseni* 100, *ne/bes/priczini* 136, *kteri bi s/nich* 151, *s/nimi* 164, *s/njm* 174, *s/nich* 176 – 177 (4x), *s pokussenim* 178, *wstal s/mrtwich, s_mrtwich_wstanj, s/mrtwich wstati, smrtwich_wstanj* 186, *s mrtwich wstal, s/mrtwich wstaneme* 242, *smrtwich_wstani, wstaneme s/mrtwich, smrtwich_wstanj* 243, *wstal s/mrtwich* 244 alebo *smrtwich_wstani nasse* 246.

Pri hláskach *p, t, k* sa uplatňuje dost' pravidelne z hľadiska slovenskej výslovnosti rovnako fonematický pravopis, ktorý bol typický pre staršiu slovenčinu. Deje sa tak (historicky) v strede slova, kde je výslovnostne náležité *s*, je tak zapísané *s* aj v predložkových pádoch alebo občas aj v predponovom *ros-*: *rospraweti* 1, *s/pohano*, *now, rospaluge* 3, *s/tebűw sem* 8, *oplzle otasky, me owečkj rospilugete, naleski* 12, *blisko, nisku zemi* 16, *dwe otasky, druha otaska* 28, *s/toho wislobozeni sucze* 30, *s/prikazanim Pana Boha* 37, *s/pichj a nadutosty, s/pilnosity* 43, *s/prikladu Otce sweho nebeskeho, gducze a kracžegycze, s/pomoczy wečneho Pana Boha* 54, *s/towto Atalow* 60, *bespečne a wesele* 66, *bil wissel s/korabu* 78, *sme wislobozeni s/temnosti hrychu* 81, *mrskost, rosprawky, s/kterich, s/tohoto swetla* 82, *s/prudu na czeste* 92, *s Pana stal se služebnik* 94, *bespečnegssie prigimaly* 101, *mrskich hrichow, s/tohoto sweta* 112, *Boske zrizenj a roskaz* 114, *s/twarj w/twar patrieti* 123, *wssak se s/tjm nerozpukness* 125, *s/teg wiri* 147, *rostržitosti uslississ* 158, *kriwdi a uskosty* 161, *s/Panem Kristem* 165, 175, *nehag_ze se techda rospamatugj, s/ktereho, s/pohanűw possly* 177, *s/podstatj lidskeg* 183, *s/Panem Krystem skrze krst* 186, *niskich weczy* 201, *bespochibj* 206, *s/powolanjm wassim* 210, *na tuto otasku* 217, *s/praweg wiri* 218, *roskazal, z hnewu a s/prchliwosti* 225, *bes prestani* 231, *roskoss, s/prikladu Pana Krista* 242, *roskaz kdj zrusil* 244.

Sú však aj prípady, keď sa pred spoluhláskou *p, t* (alebo aj inou, resp. aj znelou hláskou) v prípade nasledujúceho slova zaznačuje výslovnostná podoba predložky *bez* podľa dnešného pravopisu: *bez pochlebowanj* 44, *bez prchliwosti* 56, *bez tego cznosti* 67, *bez prenasledowanj* 71, *bez nj* 98, *bez posskwrni* 99 /../ *bez porusseni* 214, *bez prestani* 215 a opäť *bez uhoni* 217.

Zhrnutie. Trnovského kázne predstavujú obsahovo i jazykovo zaujímavý text. V príspevku sme poukázali predovšetkým na jazyk, ktorým sa v 17. stor. písalo, resp. ktorým sa autor prihovára k svojim poslucháčom. Ako zisťujeme, bol to jazyk živý, blízky svojou formou i obsahom všetkým vrstvám slovenského spoločenstva. Jazyk P. Trnovského predstavuje konkrétny západoslovenský nadnárečový jazykový útvar severo-západo-stredoslovenského typu s istými časom vžitými tradičnými prvkami českými. Charakteristické sú preň slovenské jazykové prvky hláskoslovné, tvaroslovné, syntaktické i lexikálne. Reprezentujú západoslovenské aj stredoslovenské nárečia a, pochopiteľne, vyskytujú sa tu i tvary a prvky s celoslovenskou pôsobnosťou. Osobitne zdôrazňujeme skutočnosť, že v jazyku P. Trnovského, ako príslušníka evanjelickej cirkvi, je výrazný príklon používať pri svojej pastoračnej činnosti nie biblickú češtinu, ale domáci slovenský jazyk. Odráža sa to aj v biblických citátoch, ktoré ako prevzaté, najpravdepodobnejšie z českej Biblie, sú jazykovo bližšie češtine. V jeho jazyku sú preto v dostatočnej miere zastúpené všetky javy typické pre kultúrny jazyk slovenského etnika toho obdobia. V kázňach P. Trnovského pozorujeme veľkú pravidelnosť v používaní uvedených jazykových prvkov. Prejavuje sa v tom výrazne ustálenosť a uvedomovanie si istej jazykovej normy, čo bolo na ten čas (17. stor.) u protestantského kazateľa čosi mimoriadne. Veď o norme, ktorú v jeho písomnom (i hovorenom) prejave zisťujeme, v dielach domácich autorov, týkajúcich sa slovenčiny toho obdobia, dosiaľ nie je zmienka. Táto tendencia, ako sa ukazuje, je najmä u protestantov v 17. stor. dosť zriedkavá, hoci mnohé spoločné črty nachádzame aj v preklade Komenského spisu od F. Buľovského.⁸ Typickou je slovakizácia prejavujúca sa predovšetkým v kázňach slovenských katolíckych kazateľov. Na túto skutočnosť upozorňuje J. Skladaná (1998, s. 165) pri hodnotení jazyka katechizmov zo 16. – 18. storočia.

Literatúra a pramene

Česko-slovenský slovník. Ed. a hlavný red. G. Horák. Bratislava: Veda 1979. 792 s.

ČMEJRKOVÁ, Světla: Bychom, nebo bysme? In: Naše řeč, 2005, roč. 88, č. 1, s. 18 – 36.

DORUĽA, Ján: Z histórie posesív na -an a -oviech v slovenčine. In: Studia z filologiei polskiej i słowiańskiej. 20. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1981, s. 59 – 69.

DORUĽA, Ján: O jazykovej situácii na Slovensku v období protireformácie. In: Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredo európskeho kontextu (z príležitosti 300. výročia úmrtia Tobiáša Masníka). Red. a ed. J. Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet SAV 1998, s. 120 – 129.

GEBAUER, Jan: Historická mluvnice jazyka českého. Zv. 4. Skladba. K vyd. upravil F. Trávníček. Praha: Nákladem ČAVU 1929. 763 s.

⁸ Výrazné sú tieto jazykové prvky napríklad v preklade Komenského diela *Ianua linguae latinae reserata aurea* z r. 1649 preloženom do slovenčiny roku 1666 pod názvom *Dvere jazyku latinského odemknuté zlaté*.

GEBAUER, Jan: Historická mluvnice českého jazyka. Zv. 3. Tvarosloví. I. Skloňování. S opravami a doplňky F. Ryšánka. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV 1960. 660 s.

Historický slovník slovenského jazyka. Zv. 3. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1994. 656 s.

JANČOVIČ, Štefan: Noví maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník, vistavení od Štefana Jančoviča. II. Oddjel. Slovensko-maďarský slovník. Sarvaš 1848. 417 s.

JANČOVIČ, Štefan: Maďarská mluvnica predložená slovensko-maďarskemu slovníku a vistavená od Štefana Jančoviča. – Magyar nyelvtan elöbocsátva szláv-magyar szótárnak írta Jancsovics István. Szarvason 1848. 48.s.

KOMENSKÝ, Jan Amos: Ianua linguae latinae reserata aurea sive seminarium linguae latinae et scientiarum omnium. Levoča, L. Brewer 1649. (Slovenský rkp. preklad F. Buľovského z r. 1666 pripojený k jednotlivým stranám tlačou vydaného diela. (503 s.). V LAMS v Martine sign. B 529. Ed. M. Majtán: Dvere jazykv latinskeho odemknute zlate, s. 179 – 231. In: Pramene k dejinám slovenčiny 2. Zost. T. Laliková – M. Majtán. Bratislava: Veda: 2002. 250 s. + 26 s. obrazovej prílohy.

KOTT, František, Štefan: Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Praha: Tiskem a nákladem Knihtiskárny Františka Šimáčka 1880. 1270 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 344 s.

KUCHAR, Rudolf: Význam Palkovičovho slovníka pre dejiny slovenčiny. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 5, s. 276 – 283.

PALKOVIČ, Juraj: Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch, mit Beyfügung der den Slowaken und Mähren eigenen Ausdrücke und Redensarten zunächst für Schulen durchhaus neubearbeitet ... herausgegeben von Georg Palkowitsch, prof. der böhmisch-slawischen Sprache und Literatur zu Pressburg. 1. – 2. zv. Praha – Bratislava: 1820 – 1821. 2913 stĺpcov.

PALKOVIČ, Konštantín: Duálové formy v spisovnej slovenčine, najmä u J. Hollého a M. Kukučina. In: Slovenská reč, 1970, roč. 35, č. ., s. 265 – 271.

PALKOVIČ, Konštantín: Trnavský školský slovník z roku 1648. In: Jazykovedné štúdie. 17. Red. Š. Peciar. Bratislava: Veda 1982, s. 119 – 126.

PALKOVIČ, Konštantín: Z výskumu slovenských nárečí v Rakúsku. In: Philologica. XLIX. Red. P. Žigo et al. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava 1998, s. 29 – 33.

PAULINY, Eugen: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963. 360 s., 59 map.

PAULINY, Eugen: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 251 s.

PAULINY, Eugen: Vývin slovenskej deklinácie. Red. J. Kačala. Rukopis upravil P. Žigo. Bratislava: Veda 1990. 270 s.

SKLADANÁ, Jana: Jazyk slovenských katechizmov zo 16. – 18. storočia. In: Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredoeurópskeho kontextu (Z príležitosti 300. výročia úmrtia Tobiáša Masníka). Red. a ed. J. Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet SAV 1998, s. 157 – 167.

Slovenský biografický slovník. Zv. 6. Red. A. Maťovčík. Martin: Matica slovenská 1994. 660 s. + 32 s. obrazová príloha.

Slovník slovenských nárečí. Zv. 2. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1066 s.

Slownjk česko-německý Josefa Jungmanna. Zv. 2. Praha: We knjžecj arcibiskupské knihtiskárně, u Josefy wdowy Fetterlowé 1837. 1032 s.

Slovník spisovného jazyka českého. Zv. 2. Red. B. Havránek et al. Praha: Nakladatelství ČSAV 1964. 1196 s.

SMATANA, Miloslav: Z histórie výskumu nárečia Rajeckej doliny. In: Nárečia a národný jazyk. Materiáli z medzinárodnej vedeckej konferencie (Budmerice 24. – 26. septembra 1997). Red. A. Ferenčíková. Bratislava: Veda 1999, s. 89 – 95.

Poznámky o spracúvaní vlastných mien v I. zväzku *Slovníka súčasného slovenského jazyka*

1. Prvý zväzok *Slovníka súčasného slovenského jazyka a – g* (ďalej aj SSSJ I; na titulnom liste, podľa ktorého vzniká bibliografický záznam, sa táto skutočnosť nijakým číslom nesignalizuje) je inšpiratívnym, podnetným a z lexikografického aspektu pozoruhodným dielom. Takéto hodnotenie sme už vyslovili aj na inom mieste (Ripka, 2008); spracovanie niektorých hesiel písmen *a – g* sme stručne komentovali v ambicióznom prešovskom zborníku *Slovo o slove*, a to bez nejakých explicitne stanovených špeciálnych, obsahovo či tematicky limitujúcich, kritérií. Tentoraz sa chceme venovať iba vlastným menám, ktoré sa podľa precízne a koncízne formulovanej koncepcie SSSJ (*Východiská a zásady spracovania slovníka*, s. 13 – 47) „zачytávajú podľa osobitných zásad. Samostatnú prílohu tvoria *Názvy obcí (sídel) na Slovensku...* Vo vlastnom texte sa uvádzajú názvy území a štátov sveta, hlavné mestá štátov a niektoré iné významné mestá. Pri nich sú uvedené príslušné obyvateľské mená“ (s. 14). Naše poznámky sa budú vzťahovať k tejto problematike.

2. Miloslava Sokolová publikovala v 4. čísle 71. ročníka *Slovenskej reči* inštruktívnu a inšpiratívnu štúdiu, v ktorej predstavila systémové modely tvorenia obyvateľských mien a etnoným v slovenčine (Sokolová, 2006). Vychádzala pritom z poznania, že pravidlá tvorenia týchto derivátov v slovenčine vychádzajú z množstva kritérií, a preto pripravila „zjednodušený prehľad systémového tvorenia... v troch modeloch platných pre väčšinu prípadov“ (ibid., 205). Nevieme, či autorky príslušných propriálnych hesiel poznali túto prácu a či mohli využiť ponúkané modely; faktom zostáva, že v konkrétnom spracovaní hesiel možno nájsť niektoré diskusné miesta. V III. modeli M. Sokolovej je „konkurencia“ formantov *-čan/-an* podmienená najmä fonologicky; maskulínne deriváty sa tvoria podľa kvality koncových spoluhlások. V súčasnosti prevažuje a dominuje prípona *-čan* (prichodí po sonórach a spoluhláskach *b, f, p, v, d', t'*); prípona *-an* býva po sykavkách a velárach (*š, z, ž, č, dz, dž, h, ch*). Zistenie, že naďalej ostávajú problémom najmä spoluhlásky *g, d, t*, nie je nijako nové a originálne; možno sa s ním stretnúť vo viacerých prácach, týkajúcich sa tvorenia obyvateľských mien.

2.1. Písanie cudzích zemepisných názvov a derivovanie obyvateľských mien sledujeme už dlhý čas. Pred mnohými rokmi sme uverejnili recenziu o cudzích zemepisných názvoch v *Slovníku slovenského jazyka* (Ripka, 1970), v ktorej sme vyslovili názor, že zatiaľ nemožno postihnúť zákonitosti tvorenia a formulovať vše-

obecne platné a záväzné teoretické poučky pre jednotlivé typy obyvateľských mien. Nazdávame sa, že situácia sa nezmenila ani dnes. SSSJ I napr. rozdielne spracúva formálne blízke či podobné vlastné mená. V hesle **Granada** (mesto v španielskej Andalúzii) sa hniezduje obyvateľské meno **Granad'an** s alternáciou *d/d'* (s. 1088), o päť strán ďalej zaregistrovaný názov **Grenada** (ostrovný štát v Karibiku) má v heslovej stati uvedený podľa nášho názoru nový a (zatiaľ) ojedinelý derivát **Grenadčan** (s. 1093). Od zemepisných názvov typu **Florida**, **Kanada** sa derivujú jedine obyvateľské názvy **Florid'an** (tak aj SSSJ I) a **Kanad'an**; podoby *Floridčan*, *Kanadčan* sú (v súčasnosti) neakceptovateľné. Pri hesle **Bermudy** -múd ž. pomn. (s. 256) sa uvádza dvojtvar **Bermudčan**, **Bermud'an**; z poradia variantov možno usúdiť, že sa uprednostňuje podoba s príponou *-čan*.

2.2. Zemepisné názvy zakončené na skupinu dvoch (nezanikajúcich) spoluhlások tvoria obyvateľské mená pomocou sufixu *-an*; v kombinácii sonóra + *d* sa „povinne“ stretávame s alternáciou. Tieto prípady sú v SSSJ I spracované jednotne (porov napr. **Alandy** – **Aland'an**, **Burgund-sko** – **Burgund'an**, **Burundi** – **Burund'an**, **Falklandy** – **Falkland'an**).

3. Ku každému názvu obce (sídla) zaregistrovanému v samostatnej prílohe SSSJ I je prihniezdované aj príslušné prídavné meno v mužskom rode. Niektoré z týchto prídavných mien sa však spracúvajú aj v „klasickom“ abecednom slovníku, a pri takomto postupe vznikajú isté diskrepancie. Napr. heslo **bardejovský** -ká -ké príd. (s. 230) sa exemplifikuje iba názvom obce *Bardejovské Kúpele*, ktorý je pochopteľne samostatným heslom aj v prílohe (porov. s. 1109). Takého spracovanie nie je relevantné a korektné. Možno pripomenúť aj niektoré drobnejšie nepresnosti. V koncepcii sa uvádza, že „v ilustračných spojeniach sa skracujú do podoby začiatočného písmena s bodkou tie tvary heslového slova, ktoré sú totožné s tvarom heslového slova v záhlaví“ (s. 39). Pri prídavných menách sa teda skrakuje tvar mužského rodu. Takúto zásadu možno uplatniť najmä pri apelatívach; pri propriálnych dokladoch je situácia trocha iná, a táto skutočnosť sa odráža aj v spracúvaní jednotlivých hesiel. Heslo **batizovský** sa napr. ilustruje (geografickými) názvami *B. štít*; *Batizovské pleso*; *Batizovská dolina* (s. 239). Tvar mužského rodu sa v tomto doklade v súlade s koncepciou skrakuje, no napr. heslo **bratislavský** sa exemplifikuje neskráteným spojením *Bratislavský hrad*. Vo výkladoch niektorých adjektívnych hesiel v slovníku navyše možno chyba akýkoľvek náznak vzťahu prídavného mena k základnému substantívu (názvu obce). Také je napr. heslo **gánovský** -ká ké príd.: archeol. *g. nález* ► prvý nález neanderálskeho človeka na Slovensku...; geogr. *gánovské travertíny* ► národná prírodná pamiatka. Pri hesle **bošácky** (s. 344) sa naopak na konci výkladu správne uvádza súvis dokladov s obcou Bošáca.

4. Okrem vymedzeného – a tu na začiatku citovaného – okruhu vlastných mien sa v SSSJ zaznamenávajú aj také propriá, od ktorých sa tvoria apelatíva. (Táto infor-

mácia je trocha „stratená“ v úvodnej podkapitole o typoch výkladov hesiel na s. 29; užitočná by zaiste bola aj na s. 14, na ktorej sa hovorí o výbere vlastných mien do SSSJ.) Súhlasíme s názorom, že informácia o motivujúcom vlastnom mene je „dôležitou konotačnou zložkou súvzťažného apelatíva“, a preto vytváranie propriálno-apelatívnych heslových statí vítame. Lexikografická prax však aj tu naznačuje isté nevyváženosti. Bez problémov sa spracúvajú propriálno-apelatívne heslá vtedy, keď sa apelativizuje osobné (rodné) meno. Takých prípadov je v SSSJ dosť. Ako „reprezentanta“ tohto typu hesiel možno (skrátene) uviesť napr. heslo **Adonis** -sa m. 1. ► v gréckej mytológii najkrajší mládenec spomedzi ľudí i bohov... (a mierne „zarazené“ 2. **adonis** pl. N -ovia často iron. nápadný krásavec... Iné propriá (napr. zemepisné názvy) sa v SSSJ takto nespracúvajú (napr. *Betlehem – betlehem, Damask – damask* a i). Je to zaiste aj preto, že autorkám hesiel prekážajú pri vlastnom mene prihniezdované obyvateľské mená. Heslo **Golgota** -ty ž. 1. bibl. vyvýšené miesto za hradbami Jeruzalema tvarom pripomínajúce lebku... a 2. i **golgota** kniž. ► ťažké, dlhotrvajúce trápenie... spája „neosobné“ vlastné meno a príslušné všeobecné meno, ale pravdepodobne tiež len preto, že sa v ňom nič nehniezduje.

4.1. Svojrázne je spracované slovo *bikiny*. Heslo je v tejto (pravopisne upravenej) podobe (i → y): **bikiny** bikín ž. pomn. <VM> 1. ► dvojdielne dámske plavky čo najmenších rozmerov (podľa ostrova Bikiny [?] v Mikronézii). Názov tohto korálového ostrova v Tichom oceáne doteraz všetky slovníky a encyklopédie v podobe *Bikini*. Čo bránilo spracovať túto dvojicu (navyše keď názov *Bikini* nemá derivované obyvateľské meno) ako propriálno-apelatívne heslo?

5. Francúzskych zemepisných názvov v I. zväzku SSSJ nie je veľa. Niektoré sme aj hľadali (napr. *Calais, Cannes* kvôli podobe adjektíva, v druhom prípade aj obyvateľského mena), no doteraz sme z relevantných našli iba *Bordeaux*. Spracúva sa takto: **Bordeaux** [bordó] neskl. s. ► veľké prístavné mesto v juhozápadnom Francúzsku ► **Bordeauxčan** -na pl. N -nia m.; **Bordeauxčanka** -y -niek ž. Prídavné meno sa spracúva – podobne ako apelatívum, označujúce ťažké červené víno – samostatne, v tvare **bordeauxsky** (s. 340). Aj tu sa pravdepodobne bral do úvahy „kodifikačný vzor“ (*Pravidlá slovenského pravopisu* uvádzajú takú istú podobu adjektíva.) Redakcia teda neakceptovala argumentačne „sýty“ a presvedčivý návrh používať pri odvodzovaní slovenských prídavných mien od francúzskych endoným iba príponu *-ský* (Sekvent, 2005), neuviedla podobu *bordeauxský*. Nazdávame sa, že pri endonymách, a to nielen francúzskych, netreba hyperkorektne uplatňovať pravidlo o rytmiickom krátení. Výslovnosť cudzích názvov, ktorá predurčuje podobu odvodeného adjektíva, nie je vždy (a všade) nesporná a jednotná. So záujmom očakávame v ďalšom zväzku SSSJ podobu prídavných mien derivovaných napr. od toponým *Hollywood* a *Chicago*.

6. Treba súhlasiť s tézou redaktorov slovníka, že „výber terminologických hesiel do všeobecného výkladového slovníka predstavuje jeden z najzložitejších prob-

lémov tvorby heslára“ (s. 42). Za termíny možno podľa nášho názoru pokladať aj etnonymá, vlastné mená národov, ale aj (starých) kmeňov. Ich výklady istotne nemôžu napĺňať kritériá rigorózne formulovanej definície, no mali by sledovať mera-dlá obsahovej správnosti. Z tohto aspektu sú výklady niektorých etnoným i ďalších vlastných miest diskusné. Ako príklady uvádzame heslá *Anatólia* (s. 127) a *Gal* (s. 1043). V hesle **Anatólia** vyčleňuje (neznáma) autorka dva významy: 1. hist. od stredoveku pomenovanie *polostrova* na rozhraní dvoch svetadielov Európy a Ázie, najmä jej *juhozápadnej* časti, Malá Ázia; 2. od r. 1941 pomenovanie ázijskej časti Turecka. Nazdávame sa, že údaj o polostrove nie je „povinný“ a relevantný; adekvátnejšie by bolo zdôrazniť, že je to od stredoveku používané pomenovanie najmä *se-verozápadnej* časti Malej Ázie, motivované gréckym slovom *anatole*, t. j. východ.

Heslo **Gal** (pre nom. pl. sa uvádza dvojtvar Gali // Galovia, pričom napr. *Encyklopédia Beliana* 5 z r. 2007 má ako heslo zaregistrovanú podobu Gali) sa vykladá ako „príslušník kmeňa keltského pôvodu, ktorý obsadil územie v Malej Ázii v oblasti dnešnej Ankary približne v 3. stor. pred. n. l.“ Keltské kmene, ktoré Rimania nazývali Galmi, však v staroveku obývali predovšetkým územie v západnej Európe, nazývané Galia; rovnaký názov mala aj rímska provincia v strednej Európe. Územie v Malej Ázii v oblasti dnešnej Ankary, nazývané Galatia, obýval v staroveku keltský kmeňový zväz Galaťanov.

6.1. Pozitívne hodnotíme skutočnosť, že v SSSJ I sa pri všetkých zaevidovaných (mužských) etnonymách, podobne ako pri iných životných podstatných menách mužského rodu, hniezduje prechýlená ženská podoba. To v slovenskej lexikografii nebývalo pravidlom; neuvádzali sa najmä problematickejšie (i menej frekvencované) ženské podoby tvorené pomocou sufixu *-yňa*. SSSJ prezentuje napr. podoby **Etruskyňa** (s. 912), **Frankyňa** (1016) a prirodzene aj **Dákyňa** (547). Autorky teda odolali možnému slovotvornému „vzoru“ *Dák – Dáčka* podľa podoby *Trák – Tráčka*, prezentovanému v posledných vydaniach *Pravidiel slovenského pravopisu*. (Podobu *Dákyňa* uvádza aj *Príručka slovenského pravopisu pre školy a prax* z r. 2005.)

7. Písanie vlastných mien (cudzích zemepisných názvov) a tvorenie príslušných derivátov v podobe, v akej ju dokumentuje, spracúva a prezentuje *Slovník súčasného slovenského jazyka*, bude mať nepochybne značný vplyv a dosah na mnohoaspektovú produkciu z oblasti viacerých spoločenskovedných disciplín. Isté drobné zmeny, úpravy či opravy prezentácie proprií v ďalších zväzkoch slovníka sú prijateľné a možno aj žiaduce; prítomné poznámky majú ambície upozorniť na niektoré marginálne lexikografické nejednotnosti, a takto pomáhať znásobiť účinnosť tohto zrelého a významného diela slovenskej jazykovedy.

Ivor Ripka

Literatúra

- Príručka slovenského pravopisu pre školy a prax. Bratislava: Ottovo nakladateľstvo 2005. 672 s.
- RIPKA, Ivor: Cudzie zemepisné názvy v Slovníku slovenského jazyka. [Zemepisné názvy. In: Slovník slovenského jazyka. 6. Red. Š. Peciar. Bratislava 1968, s. 255 – 305.] Slovenská reč, 35, 1970, s. 118 – 123.
- RIPKA, Ivor: Čítame *Slovník súčasného slovenského jazyka*. In: Slovo o slove. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy PdF PU. Roč. 14. Ed. E. Sičáková et al. Prešov, Pedagogická fakulta PU 2008, s.306 – 309.
- RIPKA, Ivor: Zemepisné názvy, obyvateľské mená. (Edícia Ottov slovník.) Bratislava, Ottovo nakladateľstvo 2007. 144 s.
- SEKVENT, Karel: Morfematické aspekty slovenských adjektív na *-ský/-sky* odvodených od francúzskych zemepisných názvov. Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 4, s. 228 – 234.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava, Veda 2006. 1134 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Systémové modely tvorenia obyvateľských mien a etnoným v slovenčine. Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 4, s. 205 – 223.

Anojkononymum alebo terénny názov?

Onomastika je jazykovedná disciplína, ktorá sa prudko rozvíja, a to nielen vo svete, ale i na Slovensku. Dôkazom toho je množstvo teoretických i materiálových publikácií a štúdií i už 17 slovenských onomastických konferencií, ktoré sa konali v rokoch 1967 – 2007. Onomastika sa čoraz viac dostáva do zorného uhla aj nejurykovedcov. V poslednom čase badať zvýšený záujem napríklad o význam krstných mien, ľudia sa zaujímajú o pôvod svojich priezvisk, aj v školách sa žiaci učia pátrať po svojich predkoch a pokúšajú sa vytvoriť rodokmeň. Niektorí zase zisťujú, prečo má ich obec, časť obce, či chotár taký názov a gramatický tvar.

S vývojom onomastiky sa vyvíjala aj onomastická terminológia, ktorá nebola vždy a v niektorých prípadoch dodnes nie je pre všetky slovanské krajiny jednotná. Onomastickej terminológii sa venovala zvýšená pozornosť hlavne v sedemdesiatych rokoch. Základná sústava a terminológia slovanskej onomastiky bola prvýkrát ucelene publikovaná v *Zpravodaji Místopisné komise ČSAV* (1973, roč. 14., č. 1). Na jej tvorbe spolupracovali jazykovedci z rôznych krajín, za Slovensko V. Blanár.

Anojkonymá sú podľa onomastickej terminológie (*Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1973, roč. 14., č. 1, s. 62) názvy neživých prírodných objektov a javov na Zemi a tých človekom vytvorených objektov na Zemi, ktoré nie sú určené na bývanie a sú v krajine pevne fixované. Zaraďujú sa sem *hydronymá* (vodné názvy), *oronymá* (terénne názvy, názvy pevného reliéfu), *chotárne názvy*, *speleonymá* (názvy

jaskýň), *hodonymá* (názvy dopravných ciest) a skupina objektov a javov, ktoré nie sú určené na bývanie ako napr. kameň, Božie muky, trigonometrický bod, kaplnka ap., ale v onomastickej terminológii nemajú vlastný odborný názov. Termíny *anojkonomastika*, ako náuka o anojkonymách, ktorá sa zaoberá výskumom vodných, terénnych a chotárnych názvov, a *anojkonymia* ako súhrn anojkoným sú uvedené aj vo vysokoškolských skriptách (*Úvod do onomastiky*, 1986, s. 13) s odkazom na onomastickú terminológiu v *Zpravodaji*. V r. 1983 vyšlo ďalšie rozšírené vydanie onomastickej terminológie v publikácii *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika*, v ktorej je uvedená rovnaká definícia anojkoným. Termín *anojkonimum* pre túto skupinu nesídelných geografických objektov vznikol vo väčšine slovenských krajín, ale niekde už bol udomácnený iný odborný názov, ktorý vychádza z domáceho jazyka. Napríklad v Česku sa oddávna používal termín *pomístní jméno*. V súčasnosti sa v Česku pripravujú dokonca dva slovníky anojkoným: *Slovník pomístních jmen v Čechách* (zatiaľ boli publikované 3 časti) a digitálny *Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*.

Pripravuje sa aj spracovanie slovenskej anojkonymie, v súvislosti s čím sa objavuje aj terminologický problém, pretože u nás sa termín *anojkonimum* v onomastickej praxi zatiaľ neudomácnil. Nenachádza sa ani v *Encyklopédii jazykovedy* (1993), hoci v nej možno nájsť definíciu *ojkonyma* (s. 304), ktoré označuje vlastné meno sídelného geografického objektu (obec, mesto) alebo jeho časti. Termín *ojkonimum* sa na Slovensku síce používa (Majtán, Žigo, 1998; Krajčovič, 2002), ale na pomenovanie tejto skupiny vlastných mien sa viac využíva domáci termín *miestny názov* alebo *osadný názov*.

V. Blanár (1950) v nadväznosti na českú onomastiku začal používať spojenie *pomiestne meno*, ktoré označovalo názov neosídleného zemepisného objektu. V slovenskej onomastike sa termín *meno* spája s pomenovaním osoby. Pre neživé objekty sa uprednostňuje termín *názov*, a preto sa používal aj termín *pomiestny názov* (napr. Blanár, 1959).

V 60. rokoch viacerí jazykovedci začali vo svojich prácach uprednostňovať termín *chotárny názov* (napr. Krajčovič, Blanár, Majtán, Krištof, Lipták a i.), ktorým sa však neoznačovali hydronymá, takže zahŕňal len časť anojkonymie. Hoci termín *chotárny názov* bol v tomto období vžitý a do určitej miery je vžitý dodnes, M. Majtán (*Základná slovenská toponomastická terminológia*, SOK, 5, 1976, s. 115) upozornil na jeho priúzkosť. Aj podľa, možno povedať, záväznej onomastickej terminológie v *Zpravodaji* termín *chotárny názov* označuje vlastné meno zoskupenia pozemkov alebo jednotlivého pozemku. Toto ohraničenie, ako podotkol aj M. Majtán (tamže), vyplýva aj zo sémantiky samotného slova *chotár*, preto *chotárny názov* nebol vhodný ako zastrešujúci termín pre oronymá, speleonymá, hodonymá a skupinu objektov a javov, ktoré nie sú určené na bývanie.

Na konci 60. a v 70. rokoch sa namiesto *chotárneho názvu* začal používať termín *mikrotoponymum* (napr. Majtán, 1968, Matejčík, 1976), ktorý takisto nie je celkom vhodný. Už po roku 1973 sa však prestával používať, preto ho neuvádza ani novšia onomastická terminológia (1983). M. Majtán (1976) termín *mikrotoponymum* podobne ako *chotárny názov* označil za úzky. Nevhodnosť používania termínu *mikrotoponymum* podporuje aj neexistencia náprotivku *makrotoponymum*. Napriek tomu *Encyklopédia jazykovedy* (1993, s. 276) vysvetľuje pojem *mikrotoponymia* ako „časť toponymie zaoberajúca sa názvami malých objektov, napr. obydľí, častí obcí, polí, ciest, malých potokov a jarkov, častí jazier a lesov...“, čo nie je celkom presná definícia, keďže termín *mikrotoponymia* znamená súhrn *mikrotoponym*, nie vedu, ktorá sa nimi zaoberá. Podobná nepresnosť sa vyskytla napr. aj v prvom zväzku *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (2006, s. 147), kde termín *antroponymia* je vysvetlený ako „náuka o vlastných menách ľudí“. V skutočnosti *antroponymia* je súbor antroponým (vlastných mien ľudí) a náuka sa nazýva *antroponomastika*.

V slovenskej onomastike termín *terénny názov* sa začal v posledných rokoch využívať na označenie nielen oroným, ale aj ostatných anojkoným, ale bez hydroným (napr. Majtán, 1996, Krško, 2001), hoci sa používal v tomto význame aj dávnejšie (Majtán, 1976). Slovenská onomastická komisia tento termín schválila už v roku 1966, ale ujímal sa len pomaly. Poľiaci majú domáci termín *nazwa terenowa* dokonca ako synonymný pre všetky anojkonymá. V *Zpravodaji* (s. 65) i v novej onomastickej terminológii (1983, s. 110) sa však termín *terénny názov* uvádza ako rovnocenný, synonymný ekvivalent *oronyma*, ktoré je definované ako „názov tvaru vertikálneho členenia zemskeho povrchu (ortografický celok, pohorie, vrchovina, hornatina, pahorkatina, chrbát, jednotlivá hora, kopec, skala, úbočný alebo údolný tvar, dolina, brázda, priesmyk, priepasť, nížina, rovina ap.) i morského dna“. Aj tu je nejednotnosť, pretože napr. v nemeckej onomastike k *oronymám* radia len názvy kopcov, hôr, vrchov, ale nie názvy údolí, rovín, roklín atď. (tamže).

Napriek tomu sa termín *terénny názov* najviac približuje k termínu *anojkonymum*, hoci nejde o synonymum, pretože *anojkonymá* zahŕňajú aj celú skupinu hydroným. Sú teda nadradeným termínom a v slovenskej onomastike nemajú iný synonymný ekvivalent. Pripravovaný slovník, ktorý by mal byť slovenským pendantom *Slovníka pomístních jmen v Čechách* alebo *Slovníka pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*, by sa teda mal nazývať *Slovník slovenských anojkoným* alebo *Slovník slovenských terénnych názvov a hydroným*. V prípade, že by neobsahoval celú hydronymiu, iba jej časť, ako napr. názvy drobných tokov, jazier či studničiek, vhodnejšie by bolo pomenovanie *Slovník slovenských terénnych názvov*, a to aj z toho dôvodu, že v súčasnosti je termín *terénny názov* v tomto význame už dostatočne zaužívaný. Stálo by aj za úvahu zrovnoprávniť termíny *terénny názov* a *anojkonymum*, čo by vyžadovalo v ďalšom vydaní onomastickej terminológie úpravy, ktoré bude nutné

urobiť aj tak, keďže termín *terénny názov* má už teraz širší obsah, aký je uvedený v poslednom vydaní onomastickej terminológie (1983). Vhodné by možno bolo začať v onomastickej praxi viac využívať termín *anonymum*.

Iveta Valentová

Čeština v dialogu generací. Editorky: Jana Hoffmannová, O. Müllerová. Praha: Academia 2007. 455 s.

V slovenskej lingvistike nenájdeme veľa prác, ktoré by sa venovali výskumu jazyka, jazykovej komunikácie a interakcie v súvislosti s vekom. Kým tajomstvá vývinu jazyka najmenších hovoriacich sa už aj na Slovensku pomaly začínajú odkrývať, problematika jazykovej komunikácie spojennej so starnutím nie je doteraz prebádaná, hoci s postupným pribúdaním veku populácie začína byť aj spoločensky veľmi aktuálna. Slovenský čitateľ sa mohol s jazykovým prejavom staršej a najstaršej generácie stretnúť v dialektologických výskumoch, čiastočne aj v sociolingvistických prieskumoch, ktoré mapovali postoje či parciálne aj jazykovú kompetenciu seniorov. Predsa však dialektologické i sociolingvistické výskumy sledovali iné ciele. Ostatne, aj vo svetovej jazykovede sa tejto téme (výskum spojený s jazykovým prejavom seniorov sa niekedy označuje termínom gerontologická lingvistika) venuje väčšia pozornosť len v posledných zhruba pätnástich rokoch. Preto sa pre slovenskú lingvistickú verejnosť môže stať informačným a metodologickým prínosom kolektívna monografia *Čeština v dialogu generací*, ktorú edične pripravili J. Hoffmannová a O. Müllerová. Spomínané lingvistky sú individuálnymi autorkami alebo spoluautorkami väčšiny z 15 kapitol monografie: J. Hoffmannová ôsmich, O. Müllerová šiestich. Okrem nich sa na knihe autorsky podieľali J. Zeman (2 kapitoly a úvod spolu s J. Hoffmannovou), S. Čmejrková, L. Jílková a M. Havlík (po jednej kapitole). Autorom sa podarilo zhromaždiť bohatý východiskový materiál, z ktorého časť zachytáva 80-stranová textová príloha. Ide hlavne o autobiografické rozprávania realizované v podobe naratívnych rozhovorov medzi príslušníkmi mladšej generácie a 25 respondentmi z českého jazykového a kultúrneho prostredia. Do dialógov sa zapojilo 8 mužov a 17 žien vo veku 70 – 96 rokov, pričom prevažná väčšina seniorov bola staršia ako 80 rokov. S týmto východiskovým materiálom sa čitateľ stále navyše stretáva v kapitolách J. Hoffmannovej a O. Müllerovej: *Pár poznámek k výslovnosti, prozódii, morfologii syntaxi, výstavbě textu; Vzpomínková vyprávění a jejich časová dimenze; Postoje, hodnocení a jejich stereotypní vyjádřování v autobiografických narativních nejstarších Čechů; Opakování jako součást výstavby vyprávění a interaktivního rozměru narativního interview; J. Hoffmannovej: „Reprodukce“ cizí a vlastní řeči; Vysvětlovací sekvence v dialogu starších a mladších; Dotyky spisovnosti a nespisovnosti v opakovacích sekvencích; Protetické v- ve vyprávění starých Středočechů; O. Müllerovej: Příhody jako strukturní komponent narativních interview; Postpozitivní „žejo“, „jo“ ve vzpomínkovém vyprávění* a M. Havlíka:

Tempo řeči seniorů. Okrem nahrávok naratívnych rozhovorov sa analyzuje korpus hovorených aj písomných rozprávání z moravského prostredia (kapitola *Vzpomínky a paměti jako narativní diskurz*, ktorej autorkou je S. Čmejková), ako aj materiál pochádzajúci z iných výskumov hovoreného jazyka J. Zemana či staršieho materiálu B. Dejmka, ktorý sa interpretuje v zmysle nového pohľadu na staré dáta (*Přepínání mezi dobovými pojmenovávacími registry a Specifické rysy verbálních projevů způsobené stárnutím* – autorom je J. Zeman). V kapitole L. Jílkovej *Dotazníkový dialog mezi nejstarší a nejmladší generací* sa zasa spracúvajú výsledky dotazníkového prieskumu venovaného lexike, ktorú najstaršia generácia ovláda, no vo veľkej väčšine je pre mladú generáciu 18 – 19-ročných študentov neznáma.

Samotný výpočet kapitol naznačuje, že každý z autorov si k analýze východiskového materiálu hľadá vlastný prístup. Možno ho charakterizovať ako interdisciplinárny. Stretneme sa s klasickými lingvistickými analýzami zameranými na jednotlivé jazykové roviny, textovolingvistickými, sociolingvistickými, psycholingvistickými, naratologickými a štylistickými analýzami, no je to predovšetkým analýza dialógu a konverzačná analýza, ktoré v práci zaujímajú centrálnu metodologickú postavenie. A tak knižka znamená obohatenie poznania o univerzálne charakteristické vlastnosti rečového prejavu starších ľudí, určených, samozrejme, aj skúmaným žánrom autobiografického dialogického rozprávania. Je to napríklad tematizácia času, oslabená alebo menej jasná artikulácia, spomalená schopnosť bezprostredne a dynamicky reagovať na dialogickú situáciu, lexika takmer bez anglicizmov, špecifická slovtvorba, problémy spôsobené zníženou kapacitou pamäti, napr. ťažšie vybavovanie si proprií či rozvravenosť. Keďže však ústrednou témou knižky je dialóg medzi generáciami, autori nezabúdajú ani na rečové prejavy mladej generácie, hoci tie sa rozoberajú len na pozadí prejavov seniorov a sú ovplyvnené špecifickosťou komunikačnej roly, ktorú mladí komunikanti v analyzovaných dialógoch zohrávajú – sú iniciátormi, koordinátormi dialógu, ale sami doň výraznejšie nevstupujú, skúmaný dialóg je tak nevyhnutne výrazne asymetrický. Monografia zároveň prináša mnoho poznatkov o vlastnostiach spontánnej dialogickej naratívnej komunikácie ako takej. S „mäkkou“ aplikáciou konverzačnej analýzy, ako ju nazvali J. Hoffmannová a O. Müllerová na inom mieste, sme sa mohli stretnúť v početných štúdiách spomínaných autoriek a ďalších autorov publikácie a stretávame sa s ňou aj v tejto práci. Sú to kapitoly o opakovaní, vysvetľovacích sekvenciách, spisovnosti a nespisovnosti, ďalej kapitoly zaoberajúce sa kompozíciou skúmaných prejavov, spôsobom začleňovania príhod do naratívneho dialógu a zvlášť kapitoly o intertextovosti a interdiskurzívnosti prostredníctvom „reprodukcie“ cudzej a vlastnej reči: v naratívnych prejavoch seniorov, podobne ako v spontánnych rečových prejavoch vôbec, dochádza často až k neveriteľnej kumulácii reproduktívnych a referatívnych vyjadrení (s. 138). Tie sa rozoberajú vo viacerých kapitolách (hlavne 6, 7, 8).

Metódy analýzy sú rovnako dynamické ako samotná analyzovaná problematika. Svedčí o tom aj mnoho anglických termínov, zvlášť z konverzačnej analýzy, a ich český preklad, s ktorými sa čitateľ stretáva na ploche celej knihy. Možno by stálo za to, vychádzajúc z bohatej skúsenosti autorov z aplikácie konverzačnej analýzy na český materiál, vytvoriť český terminologický slovník konverzačnej analýzy, ktorý by bol určite prínosom aj pre slovenských lingvistov. Dynamicky sa v práci chápu aj termíny mimo postupov konverzačnej analýzy, napríklad vekový štýl (na s. 13 v úvode v úvodzovkách ako „vekové styly“) či register.

Rozsiahla monografia je štylizovaná veľmi prítlačlivým spôsobom. Výborne sa číta, jednotlivé motívy sa vracajú a sú nazerané z rozličných uhlov pohľadu. Osobitnú pozornosť si zaslúži textová príloha. Je to autonómna časť knihy, ktorá má charakter až historického dokumentu a dá sa vnímať výrazne zážitkovým spôsobom.

Recenzovaná monografia je tematicky, materiálovo i metodologicky prínosná a inšpiratívna. A tak, ako som svoje zamyslenie sa nad ňou začala vzťahom medzi výskumom rečového prejavu súvisiaceho s raným a seniorským vekom človeka, narámka sa mi toto porovnanie aj na záver. Dajú sa totiž medzi nimi nájsť viaceré analógie: v oboch životných obdobiach sa možno zaoberať vzťahom jazyka a myslenia, možno sledovať, ako (individuálne podmienené) sa komunikačná a interakčná kompetencia utvára i ako z nej ubúda, v oboch obdobiach je veľmi dôležitý psycholingvistický a sociolingvistický kontext a v oboch obdobiach sú jedným z najdôležitejších východísk výskumu práve naratíva. Napokon, v oboch prípadoch je nezanedbateľná praktická aplikácia lingvisticky zistených poznatkov.

Daniela Slančová

OČENÁŠ, Ivan: Fónická a grafická sústava spisovnej slovenčiny. Vývin a korešpondencia ich prvkov. Banská Bystrica: Združenie Pedagóg, Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 2007. 216 s.

Od vynájdenia písma púta pomerne veľkú pozornosť nielen odborníkov, ale aj laikov vzťah medzi zvukovým a grafickým stvárnením jazyka/reči. Otázky pravopisu patria k tým, ktoré laickú verejnosť najviac „vzrušujú“. Nečudo. Pravopis je jednou z fundamentálnych zručností, ktoré sa človek učí zvládnuť už v prvom ročníku základnej školy. Ak by sa uskutočnila anketa so zadaním *Uveďte názov nejakej jazykovednej práce*, je pravdepodobné, že na prvých miestach by sa umiestnili Pravidlá slovenského pravopisu. Skúsenosti tiež ukazujú, že ľudia sú citlivejší na pravopisné chyby než na prehrešky voči ortoepii. Preto aj nedodržanie ortografických noriem sa sankcionuje prísnejšie. Pripomeňme napríklad rozhorčené reakcie na internetových diskusných fórach, ak sa v článku nejakého periodika vo webovej mutácii vyskytne pravopisná chyba. Tieto skutočnosti sú pochopiteľné, vyplývajú z charakteru optiko-vizuálneho komunikačného kanála. Na prípravu písaného komunikátu má autor viac času a percipient sa k nemu môže opakovane vracieť.

V monografii *Fónická a grafická sústava spisovnej slovenčiny. Vývin a korešpondencia ich prvkov* sa autor PaedDr. Ivan Očenáš, PhD. (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici) zameriava práve na osvetlenie problému vzťahu medzi zvukovou podobou a jej grafickým stvárnením. Podľa výskumov v spisovnej slovenčine fonéma korešponduje s grafémou až v 87% prípadov. Mohlo by sa teda zdať, že pravopis je bezproblémovou súčasťou používania slovenčiny. Nie je to celkom tak a z teoreticko-metodologického, ale najmä z aplikačného hľadiska to potvrdzuje aj Očenášova analýza.

Materiálovým zdrojom sú lexémy s iniciálovou grafémou D, Ď z *Morfematického slovníka slovenčiny* (Sokolová et al., 1999). V analýze autor aplikuje syntetickú fonologickú teóriu J. Sabola (1989). Práca má okrem rámcujúcich častí (predhovor, úvod, záver, anglické resumé, zoznam literatúry, registre) tri hlavné kapitoly. Dôležitou súčasťou je abecedný zoznam koreňových morfém skúmaných lexém na úrovni morfofonémy s korešpondujúcimi grafémami a s niektorými štatistickými údajmi, ako počet variantov radixu, počet grafém, počet koalescentných morfofoném, počet morfofoném korešpondujúcich s grafémou (s. 157 – 209).

V prvej kapitole *Historické a teoretické východiská výskumu fónickej a grafickej sústavy spisovnej slovenčiny* (s. 14 – 73) sa pozornosť sústreďuje na rozbor jednotlivých kodifikačných diel: prvá kodifikácia (A. Bernolák), druhá kodifikácia (E. Štúr), tretia kodifikácia (M. Hattala, M. M. Hodža), štvrtá kodifikácia (S. Czam-

bel), kodifikácie v Pravidlách slovenského pravopisu (1931 – 1991). Kodifikačné diela sa analyzujú pomerne podrobne. Pri prvej kodifikácii, uskutočnenej Antonom Bernolákom (v dielach z rokov 1787, 1790, 1791, 1825 – 1827), autor spomína napr. aj pozoruhodnú, racionálnu a logickú argumentáciu o zbytočnosti používania ypsilonu. Celkovo Bernoláková kodifikácia založená na fonematickom pravopise, postavila pevné základy moderného slovenského pravopisu, a to aj napriek tomu, že nie všetky riešenia sa ujali. K zdokonaleniu došlo v druhej, Štúrovej kodifikácii, ktorá sa vo zvýšenej miere opiera o morfématický princíp (pravopisná totožnosť hlások v morfémach bez ohľadu na fonologické neutralizácie). Niektorí bádatelia právom zdôrazňujú, že štúrovský pravopis svojou jednoduchosťou a ekonomickosťou dodnes nebol prekonaný. Tretia kodifikácia bola výsledkom kritiky štúrovského pravopisu (hlavní iniciátori – M. M. Hodža a M. Hattala). Táto reforma, v ktorej sa prvýkrát aplikuje aj etymologický princíp a platí prakticky dodnes, znamenala skomplikovanie pravopisu. Štvrtá kodifikácia, v pozadí ktorej stál S. Czambel, pomohla ustáliť značne rozkolísaný pravopisný úzus na konci 19. stor. a predstavovala dôležité prepojenie hattalovskej kodifikácie s prvou kolektívnou kodifikáciou v podobe Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1931. V jednotlivých pravidlách slovenského pravopisu sa postupne upravovali ortografické zákonitosti, pričom dôležitými medzníkmi sú najmä tie z rokov 1931, 1953 a 1991 (2. vyd. 1998, 3. vyd. 2000). V poslednej časti tejto kapitoly sa pozornosť upriamuje na prehľad a vývin názorov na princípy slovenského pravopisu (od Ľ. Nováka po J. Sabola).

Druhá časť *Korešpondenčná charakteristika prvkov fónickej a grafickej sústavy v súčasnej spisovnej slovenčine* (s. 74 – 86) prináša prehľad inventára a štruktúry fónických a grafických prvkov. Fónickú sústavu spisovnej slovenčiny tvorí 54 fón a 47 foném; grafickú sústavu spisovnej slovenčiny tvorí 43 jednoduchých grafém a 6 bigrafém. Medzi grafické prvky sa okrem grafém zaraďujú aj diakritické a interpunkčné znamienka. V slovenčine existuje 38,78 % grafém s jednoznačnou výslovnosťou a 43,48 % foném s jednoznačným grafickým stvrnením. Prienikom týchto dvoch skupín získame 17 tzv. primárnych dvojíc grafém a foném s jednoznačnou korešpondenciou, napr. /á/ – á, /é/ – é, /m/ – m, /r/ – r (teda fonéma /á/ sa vždy označuje tou istou grafémou á a naopak, tá istá graféma á sa vždy označuje tou istou fonémou /á/). V tomto prístupe sa vychádza zo Sgallovhovho chápania textu ako reťazca pozícií grafických prvkov a charakteru jednoznačnej korešpondencie medzi fonémami a grafémami.

V najrozsiahlnejšej, tretej kapitole *Výskum korešpondencie prvkov fónickej a grafickej sústavy v súčasnej spisovnej slovenčine* (s. 87 – 141), sa prezentujú výsledky analýzy lexikálneho materiálu (3 434 jednotiek). Autor zo súboru vylúčil vyše 100 lexém, ktoré sa vyznačujú veľkou mierou periférnosti (napr. skratky, značky, vlastné mená cudzieho pôvodu s nízkou frekvenciou, niektoré iné prevzaté a pra-

vopisne neadaptované jednotky). Tento metodologický krok je pochopiteľný, prítomnosť periférnych prvkov nie je pre autorovu analýzu relevantná. Na druhej strane sa nazdávame, že by bolo výskumne účelné a zaujímavé aj porovnanie korešpondencie grafém a foném v podsúbore prevzatých a v podsúbore domácich lexém. Takýto pohľad by pomohol odhaliť špecifiká v zvukovom a grafickom ustrojení a v adaptácii prevzatých jednotiek. (Je nám jasné, že takto zameraný výklad sa z priestorových dôvodov nemohol stať súčasťou recenzovanej monografie; v predchádzajúcej poznámke ide len o poukázanie na jednu z ďalších ciest, po ktorej by sa v budúcnosti mohol uberať výskum v tejto oblasti.) Súbor bol prepísaný do súboru Microsoft Excel, ktorý umožňuje efektívne štatistické vyhodnotenie. Za prejavy symetrickej korešpondencie sa pokladajú len vzťahy *1 fonéma : 1 graféma*, vylučuje sa teda vzťah *fonéma* (jedna pozícia v lineárnom textovom reťazci) : *bigraféma* (dve pozície v lineárnom textovom reťazci). Takto sa vytvára jednoznačná hranica medzi prípadmi *1 fonéma : 2 grafémy* (*diera, piatok, duch, medzera*) a prípadmi $1 : 1 + 1 : 1$, keď grafematické spojenia označujú dve fonémy (*diecéza, diafilm, odzajtra, viachlasne*). Ďalej sa autor sústredil na analýzu korešpondencie graféma – fonéma v dvoch podsúboroch: v koreňových morfémech a v ostatných typoch morfémech (gramatické, derivačné, modifikačné morfémy, submorfémy). Dôsledne sa aplikujú princípy syntetickej fonologickej teórie, teda vychádza sa z neutralizácií jednotlivých fonologických protikladov, v rámci ktorých sa vymedzujú zvukové segmenty na úrovniach fóny, fonémy a morfofonémy a následne ich vzťahy k príslušným grafémam. V osobitnej podkapitole sa pozornosť venuje aj alternačným zmenám.

Očenašove zistenia potvrdzujú vysokú mieru korešpondencie medzi grafémou a fonémou v koreňových morfémech, aj keď vzhľadom na konštituovanie inventára grafém na základe latinského fonologického systému a v dôsledku neutralizačných zmien sa stopercentná korešpondencia fónických a grafických prvkov narúša. Z pragmatického hľadiska sú pritom významné najmä tri fonologické protiklady: vokalickej protiklad kvantitatívnosť – nekvantitatívnosť, konsonantické protiklady znelosť – neznelosť, difúznosť – nedifúznosť.

Ako sme konštatovali už v úvode, grafické zachytenie hovorenej podoby komunikácie nie je bezproblémovou záležitosťou. Preto je stále aktuálna otázka, „Kedy, ako a prečo sa tie isté zvukové jednotky jazyka zaznačujú rozdielnymi grafémami a tie isté grafické jednotky jazyka označujú rozdielne zvukové jednotky?“ (s. 11 – 12). Poznanie „transformačných“ princíпов v smere zvuková jednotka → grafická jednotka, teda vlastne poznanie pravopisných princíпов nie je významné len na akademickej úrovni uvažovania, ale môže poskytnúť ne jeden stimul aj pre vyučovanie slovenského jazyka ako materinského i cudzieho jazyka (autor si to veľmi dobre uvedomuje; porov. napr. s. 73). V tejto súvislosti by sme chceli poukázať aj na vý-

klad v prvej kapitole, ktorý hodnotíme ako podrobný, ale pritom inštruktívny, prehľadný a komplexný prehľad kodifikácií spisovnej slovenčiny od Bernoláka po súčasnosť. Aj z tohto pohľadu sa recenzovaná monografia stáva zaujímavou nielen pre úzky okruh odborníkov, ale aj pre študentov či každého záujemcu o dejiny a súčasný stav spisovnej slovenčiny.

Záverom možno konštatovať, že cieľ práce¹ sa autorovi podarilo splniť na vysokej odbornej úrovni, a to v úzkej prepojenosti s praxou. Monografia Ivana Očenáša *Fónická a grafická sústava spisovnej slovenčiny. Vývin a korešpondencia ich prvkov* predstavuje významný príspevok k výskumu v oblasti fonológie, morfonológie a ortografie. Je to zatiaľ jediná ucelená knižná práca, ktorá aplikuje a ďalej rozvíja sabolovskú syntetickú fonologickú teóriu. Dôležitým rozmerom výkladu I. Očenáša je aj to, že poskytuje viaceré inšpiračné stimuly do ďalšieho bádania, napr. na úrovni konfrontačného výskumu dvoch či viacerých, typologicky príbuzných i nepríbuzných jazykov.

Martin Ološtiak

Slovakistický zborník II. – časopis Slovakistickej vojvodinskej spoločnosti

Slovakistická vojvodinská spoločnosť (2005), pokračovateľka činnosti Spolku vojvodinských slovakistov, prispela k vydaniu druhého Slovakistického zborníka (Nový Sad, 2007). Vedeckej verejnosti sa tak dostáva do rúk súbor viacerých slovakistických príspevkov nielen z autorskej dielne domácich vojvodinských slovakistov – svoje zastúpenie našli aj deväti slovenskí autori.

Publikovaný zborník pozostáva z jazykovedného bloku s deviatimi príspevkami, nemenej podnetné príspevky zahŕňa literárnovedný blok (6 príspevkov). O celistvosti zborníka svedčia interdisciplinárne štúdie z dejín školstva a etnomuzikológie (po jednom príspevku). Rubrika Recenzie s piatimi jednotkami približuje výsledky vedeckých snáh v odbore slovakistiky. Záver zborníka je venovaný životnému jubileu J. Mlacka.

¹ „Preniknúť hlbšie do vzájomných vzťahov medzi prvkami grafickej a fónickej sústavy slovenského jazyka a pokúsiť sa poodhaliť jeho bohatstvo vzťahov a súvislostí v postupoch, podmienkach a možnostiach grafického zachytenia jednotlivých prvkov zvukovej reči s osobitným zreteľom na realizované zvukové variácie... v procese jazykovej a rečovej komunikácie“ (s. 12).

Jazykovedná časť približuje čitateľom výsledky rôznorodých lingvistických disciplín. Základnou ideou state *Frazeológia a jej intertextové súvislosti* od J. Mlaca je skúmať význam, úlohy a využitie intertextovosti vo frazeológii. Úvod prvej časti ponúka stručný prehľad zovšeobecňujúcich pohľadov na špecifickosť textov (predovšetkým z 90. rokov 20. stor) a špecifické spôsoby uplatňovania frazeológie v nich. Autor ozrejmil a aplikoval niektoré tézy o intertextovosti, načrtol aj východiská najnovšej frazeológie. Druhá časť sa niesla v duchu textotvorných potencií frazeológie. V závere štúdie J. Mlacek poukázal na výraznú produktívnosť sledovania intertextových súvislostí frazeológie pre celú frazeologickú teóriu.

Deiktické identifikátory v špeciálnych komunikačných sférach: Marketingová komunikácia, príspevok z autorskej dielne M. Dudka, skúma osobitnú komunikačnú sféru – jazyk marketingu a základné parametre, resp. konštitutívne vlastnosti marketingového diskurzu – asertivitu (sebabpresadzovanie sa), persúáziu (schopnosť presvedčať dialogického partnera) a empatiu. Autor apeluje na potrebu hľadať prienikové body teórie a praxe marketingovej komunikácie a jej lingvistickej explanácie. V nasledujúcej časti analyzuje niektoré personálne deiktiká – kľúčové deiktické identifikátory v jazyku marketingu i v komparácii s bežne hovoreným a štandardným jazykom.

Paralelne s výskumnými prácami ústiacimi do Atlasu slovenského jazyka (1968 – 1984) začali slovenské dialektologické práce vo Vojvodine, ktorých všeobecný prehľad od priekopníckych (F. Pastrnek, S. Czambel, neskôr V. Vážný a J. Stanislav) až po najnovšie vedecké práce ponúkajú *Slovenské dialektologické výskumy vo Vojvodine* od M. Týra. Zlatým obdobím slovenských nárečových výskumov sa pomenúva obdobie po r. 1945, keď sa realizuje organizovaný a inštitucionalizovaný dialektologický výskum v JÚLŠ SAV v Bratislave. Ako medzník v najnovšom období nárečových výskumov vo Vojvodine autor predstavil vysoko uznávanú (metodologicky, obsahovo, rozsahovo) prácu J. Štolca *Reč Slovákov v Juhoslávii*. Štúdia M. Týra je bohatá na bibliografické údaje (zo slovenskej i domácej produkcie). Pre lepšie poznanie slovenských nárečí v Srbsku uvádza dialektologické práce D. Dudka a A. Marićovej, ako aj etnografickú monografickú prácu R. Bednárika a monografiu M. Bosićovej. Na záver uvádza zoznam zborníkov, v ktorých sú uverejnené práce o slovenských osadách.

Popri sústavnom napredovaní informačných technológií, zmenách v sociálnej sfére či v životnom štýle, sa implicitne vynára potreba systematického obohacovania jazyka o nové výrazové prostriedky. Dynamické tendencie súčasnej slovenčiny sa výrazne odrážajú v práci *Neologizácia a neologizmy v dynamike súčasnej slovenčiny*. Autorka príspevku O. Orgoňová prezentuje proces neologizácie ako súčasť komplexu vzájomne sa prelínajúcich dynamických procesov (známe tendencie k ekonomizácii, terminologizácii, determinologizácii, intelektualizácii) a najmä otázku najdominantnejšej a najkontroverznejšej internacionalizačnej tendencie.

Každodennú jazykovú prax, ktorá potvrdzuje prívál obrovského množstva nových slov prezentovala aj A. Marićová v titule *Podstata a distribúcia neologizmov v slovenčine a srbčine*. Teoreticko-praktický prístup k problematike umožnil autorke podať čitateľovi nielen stručný prehľad o zákonitostiach a podstate neologizácie, ale i poznatky o expanzii neologizmov vo dvoch geneticky príbuzných jazykoch, v slovenčine a v srbčine. Autorka potvrdzuje uprednostňovanie troch najčastejších spôsobov vzniku neologizmov. Neobchádza ani problematiku neodôvodnenej, nekontrolovateľnej a nefunkčnej neologizácie, vplývajúcej na pokles jazykovej kultúry používateľov konkrétneho domáceho jazyka.

Prepojenie lingvistickej teórie s predškolskou jazykovou praxou sa podarilo A. Makišovej v štúdií *Typy oslovenia v materskej škole*. Analyzované dialogické prejavy ako komunikačná priorita detí v predškolskom veku spolu s paralingvistickými prostriedkami sú neoddeliteľnou súčasťou sekundárneho výchovného činiteľa – vychovávateľky v materskej škole. Preto v prvej časti autorka objasňuje podstatu a význam oslovenia, ktoré ústi do typológie a charakteristiky spôsobov/modelov oslovení. Úmyslom autorky bolo prispieť k poznaniu hovorených nepripravovaných dialogických prejavov detí v poslednom roku predškolskej výchovy.

Interdisciplinárny pohľad na číslovky a čísla od M. Týra upriamuje pozornosť na pojem čísla, ktorý skúma z pozície predmetu výskumu formalizovaného jazyka matematiky, ako i číslovky ako lingvistického termínu. Dialektická jednota kvality a kvantity pri meraní svedčí o nevyhnutnej potrebe unifikácie jednotiek a veličín. Prehľad meracieho procesu potvrdzuje skutočnosť, že samotné meranie je vyšším stupňom spoznávania skúmaného predmetu (nestačí len kvalitatívne poznanie objektívnej reality).

Silná dávka expresívnosti vyjadrujúca citový postoj k istej skutočnosti, ktorú obsahujú obrazné pomenovania, často nadobúda jemnejšie významy. Množstvo vulgarizmov stráca svoj niekdajší význam a nadobúda nový význam alebo sa posúva. Príspevok Z. Týrovej *Frazémy s vulgarizmami v reči Pivničanov* je stručným ilustračným prehľadom pivnickej frazeológie s vulgarizmami, v ktorej sa odráža životný postoj, myslenie, cítenie, prežívanie skutočnosti jej používateľov. Autorka uviedla niektoré publikácie zozbieraných prísloví, porekadiel, pranostiek, úsloví, nadávok či vyhrážok s ohľadom na prítomnosť vulgarizmov. Napriek vysokej frekvencii výskytu vulgarizmov v konverzácii (i keď výlučne v hovorovom štýle a súkromných prejavoch), vulgarizmy stále patria k spoločenskému tabu.

Pri vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka je dôležité zisťovať stav vedomostí študenta a jeho jazykové kompetencie. Všetky faktory ovplyvňujúce spoluprácu učiteľa a žiaka sa podarilo zhrnúť E. Čulenovej v štúdií *Diagnostikovanie doterajších vedomostí cudzinca v začiatkoch vyučovania slovenčiny ako cudzieho jazyka*.

Literárno-vednú časť zborníka otvára príspevok M. Harpáňa *Menšinové literatúry a medziliterárne procesy*. Prevažná časť práce pozostáva z hlbšej analýzy pojmu *medziliterárne spoločenstvo a menšinová literatúra*, cez špecifiká ktorých sa autor prepracúva k existencii typologicky určujúcich východísk voči trom literárnym kontextom. V závere stojí autorov pokus o odstupňovanie literárnej produkcie (svetovej, národnej, menšinovej) v hierarchii kategórií všeobecného, jednotlivého a zvláštneho.

V. Hronec v *Limitoch a dosahoch Hviezdoslavovej poézie dnes* prehodnotil podmienky a dosahy poézie P. O. Hviezdoslava na pozadí slovenskej i európskej literatúry na začiatku nového tisícročia. Autor sa stavia do pozície literárneho kritika s „iným“ pohľadom na veľkosť Hviezdoslavovej poézie, na jeho „komplikované hermetické výrazivo“, na nasýtenosť autorovej básnickej tvorby častým motívom metafyzického ozvláštnenia vzťahu k zemi či národu sa snaží dopátrať k tvorbe (resp. výberu z tvorby), ktorá by korešpondovala so súčasnou svetovou poéziou.

Legends staršej medzinárodnej proveniencie v knižkách ľudového čítania na územiach so slovensky hovoriacim obyvateľstvom v minulosti a dimenzie ich „outsiderstva“, sú doménou Z. Hurtajovej. Formou exkurzie do populárneho čítania pre ľud, ktoré súc v európskom priestore v tieni oficiálnej klasickej literatúry sú odsúvané do polohy „outsiderstva“, si autorka predsavzala rehabilitovať legendový žáner v knižkách ľudového čítania. Popri pokuse o typologizáciu podôb outsiderstva a jeho protagonistov uvažuje nad mierou žánrovej kánonickosti legendy pre ľud a o jej genealogických prepojeniach s predkresťanskou slovesnosťou.

V literárnom bloku má zastúpenie aj žáner detskej prózy. Autentické obrazy detstva, oslobodenie prózy od ustálených didaktických a spomienkových šablón, vnášanie moderných tendencií, predstavujú podľa J. Hodoličovej len časť tvorby M. Babinku. Autorka v titule *Babinkova próza pre deti – K nedožitej osemdesiatke Michala Babinku: 1927 – 1974* objektívne zhodnotila Babinkovu prozaickú tvorbu aj na pozadí prijímania jeho tvorby slovenskými i vojvodinskými literárnymi kritikmi.

M. Šimáková v *Literárnej kritike a dejinách slovenskej literárnej kritiky* úvodnú časť venovala predmetu a východiskám literárnej kritiky, ktorá nadväzuje na poznanie iných vied, prelínajúc a dopĺňajúc sa s dejinami literatúry a teórie literatúry. Cieľom štúdie je literárnovedná disciplína – literárna kritika – fenomén s vlastným vývinom a premenami v slovenskom literárnom kontexte, ako aj snaha predstaviť spoľahlivé zdroje výskumu začiatkov, resp. východísk či jednotlivých premien literárnej kritiky.

I. Šuša v príspevku *Lyrický subjekt a básnický výraz Naty Hostoveckej* upozorňuje na básnickú tvorbu N. Hostoveckej z 80. rokov. Poetiku a básnický výraz autorky demonštruje interpretáciou jej najvýraznejších básnických zbierok. Básnická produkcia N. Hostoveckej sa z polohy ľudskej intimity prepracúva k človeku ako subjektu v dejinách, k jeho historickej identifikácii so sebou samým.

Literárno-vednú časť zborníka uzatvárajú *Slovenskí intelektuáli – prví riaditelia Karlovskeho gymnázia* od Z. Speváka. Píše o priekopníckom úsilí, záveroch a požiadavkách národných cirkevných snemov z druhej polovice 18. stor. smerujúcich k založeniu prvého srbského gymnázia v r. 1791. Autor formou individuálnych portrétov vyzdvihuje jednotlivých učiteľov – profesorov, ktorí sa podieľali na vzniku a fungovaní prvého srbského gymnázia.

Viacrozmernosť vedeckovýskumnej činnosti slovenských a vojvodinských slovakistov dokresľuje príspevok interdisciplinárneho charakteru M. Sklabinskej *Konferenciami muzikológov a hudobných odborníkov k cieľavedomému a systematickému zachovaniu a rozvoju hudobného dedičstva Slovákov vo Vojvodine*. Ťažiskovou myšlienkou príspevku sú oporné body zacielenosti hudobných odborníkov – záruky serióznej hudobnoteoretickej činnosti vojvodinských Slovákov. Všetky tri konferencie (2005, 2006, 2007) autorka pozitívne hodnotí, pretože prispeli k identifikovaniu akútnych problémov hudobnej praxe potvrdzujúc tak dôležitosť svojho pôsobenia.

Rubriku *Recenzie* otvára M. Myjavcová posudzujúc knihu J. Kačalu *Slovenčina v literárnej praxi* (Martin, Vydavateľstvo Maticy Slovenskej 2006). Autorka posudku predstavila najmä úvodné kapitoly, aby ozrejmila autorov postoj k závažným otázkam slovenského spisovného jazyka. Prostredníctvom jazykovedných analýz textov rozmanitej žánrovej príslušnosti a rozborom vyjadrovacieho naturelu jednotlivých autorov J. Kačala poukázal na nesmiernu bohatosť slovenského literárneho jazyka.

Koncom roka 2006 vyšiel aj prvý zväzok *Slovníka súčasného slovenského jazyka A – G* (Bratislava, VEDA 2006) z plánovaných ôsmich zväzkov. A. Makišová, autorka recenzie *Prvý zväzok výkladového slovníka*, podrobne zachytila obsahovú i formálnu podobu dlho očakávaného lexikografického diela. Upozornila na jazykový materiál – zdroje na jeho spracovanie. Vyzdvihla spracovanie heslových statí či heslových slov a upozornila na novinky vo výbere lexiky.

Aj druhý zväzok *Slovníka slovenských nárečí* (ďalej SSN, Bratislava, VEDA 2006), ktorý spracúva heslá L – P (povzchádzať), ukazuje, aký bol rok 2006 bohatý na vedecké práce (druhý zväzok vychádza po dvanásťročnom odstupe od vydania prvého). A. Marićová v recenzii *Nový zväzok nárečového slovníka* sa rozhodla pre komparatívne posúdenie obidvoch zväzkov SSN, aby upozornila na odlišnosti v ich koncepcionom spracovaní. Okrem toho, že pri druhom zväzku SSN sa rozrástol a omladil autorský kolektív, prvýkrát využil počítačové spracovanie hesiel. Obidva zväzky sa opierajú o bohatú lexikografickú kartotéku sústredenú v dialektologickom oddelení JÚLŠ SAV v Bratislave. Po vydaní Atlasu slovenského jazyka (1968 – 1984) je Slovník slovenských nárečí druhým najdôležitejším projektom spracovania lexiky slovenských nárečí na Slovensku. V slovníku sa objavujú i také slová, resp. slovné spojenia (boгато dokumentované nárečovými dokladmi s presne lokalizova-

ným výskytom), ktoré v spisovnej slovenčine nenachádzajú svoj ekvivalent, čím tento výkladový, prekladový a súčasne dokladový slovník umocňuje svoju poznávaciu hodnotu.

A. Svetlík v texte *Literárnokritický rukopis Zuzany Čížikovej* recenzoval monografiu Z. Čížikovej *Básnické dielo Viery Benkovej*, v ktorej vyzdvihol výraznú faktografickosť, dôkladnosť a systematickosť spracovania bibliografického aparátu. Rovnako zdôraznil tvorivý charakter literárnokritickej recepcie Z. Čížikovej pri posúdení básnickej tvorby V. Benkovej.

Rubriku recenzií uzatvára Z. Týrová titulom *Balkanistický polytematický zborník*, edičný výstup VI. Medzinárodného balkanistického sympózia konaného v Brne 25. – 27. apríla 2005, ktoré prispelo k obnove dočasne prerušených stykov českých balkanistov s kolegami z krajín východnej Európy. Sympóziu z roka na rok získava na význame, pretože k jazykovede, literárnej vede, historiografii, etnológii, byzantológii a onomastike sa postupne pripájajú aj ďalšie odbory, ako je politológia, sociológia, či antropológia.

Záver zborníka redakcia venovala milej spomienke životného jubilea J. Mlacka – *kráľa slovenskej frazeológie*. M. Dudkovi sa dostalo tej cti, aby mohol vyzdvihnúť nielen ľudské i morálne hodnoty jubilanta, ale priblížiť aj osobný život a profesionálne profilovanie cez vysokoškolské štúdiá, obhájenie dizertačnej práce v r. 1968, habilitovanie na docenta v roku 1980, až po jeho inauguráciu 1995. Ocenil jeho angažovanosť v rôznych popredných (nielen) lingvisticky orientovaných spoločnostiach. V súčasnosti J. Mlacek pôsobí ako riadny profesor na Katedre slovenského jazyka a literatúry a na Katedre žurnalistiky Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku.

Druhý zväzok zborníka slovenských a vojvodinských slovakistov predznamenáva bohatú budúcnosť všetkým pracovníkom, ktorí budú mať naďalej chuť, silu a vedecký potenciál prispieť do spomínanej oblasti slovakistiky.

Anna Ramšáková

Propriá ako nositelia (nielen jazykových) konfliktov (Namen und ihr Konfliktpotential im europäischen Kontext. Regensburger Symposium, 11. –13. 4. 2007. Hrsg. von N. Eller, S. Hackl u. M. Lupták. Regensburg: edition vulpes 2008. 338 s.)

V dňoch 11. – 13. apríla 2007 sa pod vedením výskumnej skupiny NAMEN uskutočnila na pôde Univerzity v Regensburgu medzinárodná onomastická konferencia s interdisciplinárnym presahom, ktorá sa konala pri príležitosti životného jubilea (65. narodenín) významného nemeckého lingvistu prof. Albrechta Greuleho.

Ústrednou témou spomínaného konferenčného zborníka bolo vlastné meno, jeho fungovanie v spoločnosti a jeho sklon viesť predovšetkým vo viacjazyčnom prostredí k mnohým viac či menej závažným konfliktom.

Uvedený zborník obsahuje 21 príspevkov 23 popredných vedcov zo 14 krajín Európy (z Bosny a Hercegoviny, Bulharska, Českej republiky, Fínska, Francúzska, Chorvátska, Maďarska, Nemecka, Nórska, Poľska, Rakúska, Slovenskej republiky, Švajčiarska a Talianska).

Autori jednotlivých príspevkov riešia problematiku proprií, ktoré v našej spoločnosti vystupujú ako nositelia potenciálnych konfliktov, z rôznych aspektov. Nazerajú na spomínaný a v súčasnosti vysoko aktuálny problém nielen z lingvistického, resp. z onomastického hľadiska, ale aj z politického, kulturologického, translatologického i právneho uhla pohľadu.

Pozornosť mnohých odborníkov sa sústreďuje najmä na sféru toponým (vlastných mien, ktoré sú pevne fixované v krajine, čiže geografických názvov), pri ktorých je tendencia vzniku možného (nielen jazykového) konfliktu najmarkantnejšia.

Popredný český onomastik Rudolf Šrámek vo svojom príspevku *Typologisierung des Namenkonfliktes* (s. 11 – 16) pristupuje k nastolenej problematike z teoreticko-metodologickej stránky. Pokúša sa vymedziť hranice konfliktov, ktoré dokážu zapríčiniť propriá, najmä toponymá a antroponymá (názvy živých bytostí alebo bytostí považovaných za živé). Podľa jeho tézy sú vlastné mená vonkajšou manifestáciou rôznych spoločenských a politických procesov.

Heinz-Dieter Pohl upozorňuje v štúdiu pod názvom *Der Kärntner Ortstafelkonflikt zwischen Sprachwissenschaft und Politik* (s. 77 – 92) na dvojjazyčné miestne tabule, ktoré v spolkovej krajine Korutánsko (Rakúsko) fungujú na území zmiešaného rakúsko-slovinského obyvateľstva a sú zdrojom mnohých sporov prerastajúcich lingvistické hranice. Treba si uvedomiť, že existencia dvojjazyčných či viacjazyčných oblastí je podmienená historicko-geografickými danosťami a súvislosťami. V niektorých prípadoch pri tvorení dvojjazyčných názvov obcí v Korutánsku dôležitú úlohu zohrali predovšetkým politické rozhodnutia.

Heinz-Dieter Pohl (s. 84 – 85) vyzdvihuje myšlienku, že toponymá sú kultúrnym dedičstvom a je nutné pri nich zohľadňovať jednak historický vývoj daného obyvateľstva, ale aj ortografickú tradíciu. Tieto názvy sú často spojené aj s rozširovaním teritoriálnych hraníc, a práve preto sú ohniskom mnohých jazykových a politických sporov.

Problematicku etnoným (názvov obyvateľských skupín) a s nimi súvisiacich národných stereotypov skúma Björn Hansen (*Von pünktlichen Deutschen und rauchenden Türken: Nationale Stereotypen und Konnotationen von Ethnonymen (am Beispiel des Russischen und anderer europäischer Sprachen*, s. 29 – 42) z psycholinguistického aspektu. Najmä na príkladoch z ruského jazyka, ale aj ďalších európskych jazykov, poukazuje na pozitívne i negatívne konotácie spojené s jednotlivými etnonymami, ktoré sa následne pokúša systémovo klasifikovať.

Jörg Fritzsche sa vo svojej štúdií *Namenkonflikte im europäischen Kennzeichenrecht* (s. 309 – 332) zaoberá ochrannými značkami v kontexte značkového práva, pretože značky v modernej konzumnej spoločnosti predstavujú jeden z najrozšírenejších zdrojov konfliktov. Ochranná značka plní rovnaký účel bez ohradu na to, či je svetoznáma alebo regionálna. Jej hlavnou funkciou je umožniť spotrebiteľom identifikovať výrobok (tovar alebo službu) konkrétneho výrobcu a odlišiť ho od iných zhodných alebo podobných výrobkov konkurencie. Ochranné značky plnia okrem identifikačnej a rozlišovacej funkcie aj marketingovú úlohu. V súčasnosti dochádza k viacerým sporom o ochranné značky, a to nielen na národnej, ale aj medzinárodnej úrovni, čo mnohokrát vyplýva práve zo silného konkurenčného boja, ktorý medzi sebou vedú firmy súperiace o priazeň zákazníka.

Autorská dvojica Anna Choleva a Vasil Rainov (*Standardisierung und Transliteration bulgarischer Ortsnamen*, s. 271 – 280) upriamujú pozornosť na projekt zvaný Elektronické spracovanie štandardizovaných geografických názvov v Bulharsku. Potreba unifikácie a štandardizácie toponým na území Bulharska je aktuálnym problémom, s ktorým súvisí aj nutnosť ich transliterácie z azbuky do latinky, čo má pragmatický význam aj v procese ich integrácie v európskom kontexte.

Mária Papsonová v príspevku *Namenkonflikte auf dem historischen Gebiet der Slowakei und in der Slowakischen Republik* (s. 219 – 228) ozrejmuje, akým spôsobom a do akej miery vplývalo formovanie historických, spoločenských a politických vzťahov na území dnešnej Slovenskej republiky na modifikovanú podobu vlastných mien, konkrétne na názvy obcí, ulíc, pamätníkov a pod. Autorka má pritom na zreteľ aj národnostne zmiešanú oblasť južného Slovenska.

Problematickou toponým na etnicky zmiešanom území Poľska sa zaoberá Barbara Czopek-Kopciuchová (*Ortsnamenkonflikte in multiethnischen Gebieten Polens*, s. 229 – 238). Na podobný problém, avšak na území južného Tirolska, poukazuje Cäcilia Wegscheiderová (*Keine Lösung für Südtirol (Das unabgeschlossene Kapitel*

der Südtiroler Toponomastik zwischen politischer Regelung und gesellschaftlicher Diskussion), s. 93 – 104). Príspevok Inge Siegfriedovej a Thomasa Franza Schneidera *Wann wird ein Name zum Politikum? (Die Toponyme der deutschsprachigen Täufer im französischsprachigen Berner Jura*, s. 133 – 152) sa zaoberá otázkami, za akých okolností a v akom období sa stali zemepisné názvy nemecky hovoriacej menšiny na francúzsky hovoriacom území Berner Jura (pohorie rozprestierajúce sa na švajčiarsko-francúzskej hranici) nadregionálnou a politickou záležitosťou.

Nórsko je krajinou, ktorá disponuje oficiálne dvomi podobami nórskeho jazyka a mnohými minoritnými jazykmi. Problematiku jazykových konfliktov, ktoré vznikajú v tejto oblasti, načrtáva Botolov Helleland (*Namenkonflikte in Norwegen*, s. 281 – 292). Tvrdí, že ide predovšetkým o spory týkajúce sa spôsobu písania jednotlivých toponým.

Rozličné historicko-politické okolnosti si vyžiadali zmenu, resp. premenovanie geografických názvov aj v Bosne-Hercegovine, o čom vypovedá Nedad Nemić (*Städte der Diskriminierung – kriegsbedingte Ortsnamenänderungen in Bosnien-Herzegowina 1992 – 1995*, s. 105 – 120). Velemir Piškorec (*Die Straßennamenänderungen in Kroatien Anfang der 1990er Jahre am Beispiel der Stadt Durdevac*, s. 121 – 132) sa zaoberal premenovaním urbanoným (názvov ulíc) na území Chorvátska z obdobia začiatku 90. rokov minulého storočia. Jana Marie Tušková (*Orthografische Konflikte in der Groß- und Kleinschreibung der Eigennamen im Tschechischen*, s. 263 – 270) zase poukazuje na zmeny v ortografii českých urbanoným, ktoré sa udiali od roku 1902 až po súčasnosť.

Problematike exoným (vžitých zemepisných názvov) a endoným (oficiálnych zemepisných názvov) sa venovali viacerí prispievatelia spomínaného zborníka, patria ku ktorým patria napr. Peter Wiesinger (*Mehrsprachigen Ortsnamen (Theorie – Gebrauch – Konflikt)*, s. 43 – 76), Rüdiger Harnisch (*Exonymen-Meidung und ihre Motive (Zur Re-motivierung historisch belasteter Gebrauchsumstände in Toponymen)*, s. 17 – 28) a iní.

Už od samého začiatku našej existencie sa stretávame s menami v tom najširšom slova zmysle, (vlastné) mená majú veľký význam, a to nielen pre onomastikov. Propriá plnia dôležité funkcie: pomenúvajú a identifikujú osoby, predmety a javy v objektívnej realite a zároveň ich od seba navzájom diferencujú. Môžeme konštatovať, že propriá sú neodlučiteľnou súčasťou jazyka a jazyk je nevyhnutne spojený s identitou ľudí. Práve tieto základné vlastnosti mien sa podieľajú na vzniku mnohých potenciálnych konfliktov, ktoré sa odrážajú a iste sa budú i naďalej odrážať v našej spoločnosti.

Okrem aktuálnej problematiky a cenných, v mnohých prípadoch interdisciplinárnych náhľadov jednotlivých autorov príspevkov, považujeme za hodnotné aj zverejnenie ich kontaktných adries, vďaka čomu je možnosť ďalšieho prehlbovania a riešenia ústrednej témy uvedeného konferenčného zborníka.

Lenka Garančovská

Ján Sabol zasa raz jubilantom

Jazyk, či možno ešte lepšie: zázrak jazyka je vonkajším prejavom podstaty človeka. Je to prizma, cez ktorú vnímame svet okolo nás i v nás. Raster, cez ktorý svet triedime, hodnotíme i aktívne naň vplývame. Tak sme uspôsobení. Tento jazykový zázrak nie je však len niečo, čo je medzi nami a svetom, ale je to, ako presne a jasnozrivo ukázal už pred dvesto rokmi Wilhelm von Humboldt, „skutočný život“. Jazyk je súčasťou nás i súčasťou sveta, a aj my sme súčasťou sveta i súčasťou jazyka, ako sa aforisticky a zároveň bystrozrako v nedávnom čase vyslovil Juraj Furdík. Je to nástroj nevidanej krásy a súručenstva, občas však i nabitá zbraň, no je to aj huncútsky a roztopašný výmyselník. Tvári sa, že sa oddáva bez akéhokoľvek odporu do našich rúk, že si s ním môžeme robiť, čo sa nám zachce, a že ho môže pochopiť a povedať o ňom niečo zásadné hocikto, možno aj malé dieťa. Ale väčšina pohľadov na jazyk a snáh o jeho „ovládnutie“ nikdy neprenikne jeho povrchovým slojom. K tajomstvám a hĺbkam jazyka sa dostávame veľmi ťažko a pomaly. Človek ho skúma viac ako 4 000 rokov a hoci mnohé o ňom už odhalil, viac mu ostáva skryté než odkryté. Najhlbším zmyslom jazykovedy je – povedzme to tak – odkrývať svety a hlbiny, ktoré každý nevidí a ani nemôže vidieť, lebo na ich odkrytie je potrebná práca na hranici ľudských možností, no aj mimoriadne vlohy a jemná intuícia. Stretli sme sa s mnohými, čo chceli byť takýmito skúmateľmi, čo chceli odhaľovať v jazyku dovtedy nepoznané či vysloviť o jazyku ešte nevyslovené, a nevydržali to. Nevedeli tomu obetovať toľko, koľko tomu obetovať bolo treba: totiž každý deň. Veda je náročná dáma, odkrývajúca svoje tajomstvá len talentovaným, ktorí si ju naklonia prácou, ale aj pochopením, vytrvalosťou a – na čo sa v týchto súvislostiach takisto veľmi často zabúda – i pokorou. A tých spravidla nie je veľa.

Jedným z nich je však mimo všetku pochybnosť už viac desaťročí na slovenskej lingvistickej scéne „účinkujúci“ prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., ktorý sa uprostred premien nášho rýchlo galopujúceho života a vlastnej činorodej práce dožíva významného jubilea. Patrí medzi tých úspešných hľadačov rúd a drahých kovov, čo si už vybudovali štôlne aj tam, kde sa iní nedostali. Možno sa domnievať, že tak hlboko mohol preniknúť aj preto, že do hĺbok zostupoval s presnosťou vedca i s citom umelca. Náš jubilant je totiž dvojdomý tvorca.

Pripomeňme, že Ján Sabol uzrel svetlo sveta v dedinke Sokol, ležiacej na šarišsko-abovskom rozhraní na styku Košickej kotliny a východných svahov Slovenského Rudohoria, pričom možno práve ony (tie rudohorné svahy) v ňom prebudili túžbu po spomínanom (rudo)hľadačstve. Na tomto mieste sa narodil 25. januára 1939 v železni-

čiarkej rodine, na tomto mieste strávil detstvo a začal chodiť do školy a dodnes sa tam pravidelne vracia napiť živej vody, obnovujúcej sily, ktorú si pri šírke a intenzite svojich záujmov musí nevyhnutne dopĺňať. Rodnej obci vzdal za to hold opakovane aj tým, že jej hovoru a nárečiu dal zaznieť vo viacerých svojich vedeckých štúdiách.

Ján Sabol je vlastne celým svojím životom spätý s východným Slovenskom. Strednú školu vychodil v Košiciach, univerzitu absolvoval v Prešove a možno povedať, že tieto dve mestá sa stali v ďalšom živote jeho základnými tábormi. Na štúdium si vybral slovenčinu a ruštinu na univerzite v Prešove, ktorá sa práve v tom čase premieňala z Vysokej školy pedagogickej na Filozofickú fakultu Univerzity Pavla Jozefa Šafárika. Preto sa Ján Sabol stáva v r. 1960 jedným z prvých absolventov tejto novo založenej univerzity. Dôležité však je, že v spomínanom prostredí mal šťastie na učiteľov: najmä na trojicu kongeniálnych osobností Štefana Tóbika, Františka Mika a Juraja Lišku, ale aj na Jána Vavra a Štefana Koperdana i ďalších, od ktorých získal kvalitné jazykovedné (i literárnovedné) vzdelanie. Neskôr, keď už sám požíval kredit výnimočnej osobnosti a autority, brúsil svoj intelekt v spoločnosti troch ďalších veľkých mužov našej vedy, ktorí sa nenáhodne ocitli práve v jeho blízkosti: profesora, neskôr akademika, Ľudovíta Nováka, pre ktorého Prešov ostal aj najdlhšou štáciou v jeho jazykovednej kariére, profesora Jána Horeckého, ktorý ochotne dochádzal z Bratislavy (či Stupavy) do Prešova viac ako 30 rokov, a napokon výnimočne jasnozrivého, v Prešove už dlhšie usadeného, profesora Juraja Furdíka.

Keďže náš jubilant od študentských čias preukazoval výrazný záujem o lingvistiku i mimoriadny tvorivý talent, bolo len logické, že po skončení štúdia jeho cesta viedla na Katedru slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove, kde na rôznych postoch pôsobil a pôsobí až do dnešných dní. Iste nie je prehnané konštatovanie, ktoré nachádzame aj v jeho predchádzajúcich jubilejných hodnoteniach, že Ján Sabol sa rozhodujúcou mierou pričínil o rozvoj a vysokú úroveň pedagogickej práce i jazykovedného bádania na príslušnej katedre, fakulte i na univerzite v Prešove. Že mal zásadný podiel na znamenitom chýre, ktorý Prešovskú univerzitu oprávnene sprevádza doma i v zahraničí podnes. Dnes ho ďalej šíria viacerí ďalší pracovníci i mladšej generácie.

Kariérny postup Jána Sabola nebol však vôbec taký hladký a bezproblémový, ako by mohli navodzovať predchádzajúce riadky. Skoro narazil na prinízky strop totalitného režimu, ktorý ho po dlhé roky permanentne zrážal k zemi a starostlivo mu „pristrihoval krídelká“. Hoci mnohí vo vysokých fakultných funkciách – ako hovoria písané i nepísané kroniky fakulty – využívali jeho nadanie a činorodosť v prospech fakulty i v prospech svoj vlastný, vo chvíli, keď nahlas vyjadril nesúhlas s normalizačnou politikou, všetky jeho prínosy a zásluhy prestali existovať. Zopakujme z jeho životopisu závažný fakt, že nesmel viac ako desaťročie obhajovať svoju kandidátsku dizertačnú prácu, na čo náš jubilant reagoval tým najduchaplnejším

spôsobom: ešte zintenzívil svoju prácu. Práve v 70. a 80. rokoch 20. storočia sa stal jedným z publikačne najaktívnejších jazykovedcov celého Československa. Už vtedy vydal svoje zásadné monografie, ale aj učebnice a vysokoškolské skriptá a desiatky vedeckých a odborných štúdií. A to všetko na vrcholnej úrovni a v obdivuhodnom tematickom rozpätí. Jeho práce sa od začiatku vyznačovali nielen vyzretou a premyslenou metodologickou originalitou, uplatňovaním moderných filozofických i matematických prístupov, ale aj stylistickou eleganciou a sviežou obraznosťou bez ohľadu na to, akým zložitým témam a problémom sa práve venoval. Inou vecou je, že vzhľadom na abstrakčnú úroveň, na ktorej sa v istých chvíľach pohybuje, nie je každému zrozumiteľný.

Stal sa spoluautorom majstrovskej vysokoškolskej učebnice Úvod do štúdia jazykov (spoluautor Š. Ondruš), ktorá vyšla v 3. vydaniach (1981, 1984, 1987) a úspešne sa na univerzitách využíva dodnes. Najmä však rok 1989 bol v živote Jána Sabola prelomový, tak ako bol aj pre mnohých z nás. Vtedy vyšla jeho priekopnícka monografia Syntetická fonologická teória a aj významná vysokoškolská učebnica Fonetika a fonológia, ktorú pripravil spolu s Á. Kráľom. Keďže rok 1989 bol aj rokom pádu totalitného režimu, podarilo sa mu dostať z kletky, o ktorú si tak dlho obíjal krídla. Mohol ich zrazu naplno rozprestrieť a pozrieť sa ešte z ešte väčšej výšky na predmet svojho záujmu tak, ako to dnes robí napríklad moderná súčasť archeológie – tzv. avioarcheológia. Akademická obec ho však v tom čase zvolila za dekana fakulty, kde zase mohol naplno predviesť svoje organizačné schopnosti. Pod jeho vedením vznikli nové katedry, staré sa transformovali na nové, rozvinula sa spolupráca s inými vysokými školami a fakulta sa stala garantom doktorandského štúdia v mnohých dôležitých vedných odboroch. Bolo to kľúčové obdobie premeny fakulty na modernú univerzitnú inštitúciu, vďaka čomu sa filozofická fakulta mohla neskôr v rámci novozaloženej Prešovskej univerzity (1997) stať, ako to vystihol znovu Juraj Furdík, jej „vlajkovou loďou“.

Po skončení dekanského funkčného obdobia pokračoval J. Sabol v rozvíjaní a modernizácii Katedry slovenského jazyka a literatúry, na čelo ktorej sa vrátil. Zdálo by sa, že po týchto na seba rýchlo nadväzujúcich obdobiach organizačných povinností ostane vedecká aktivita jubilanta celkom v úzadí. Ale nestalo sa tak. Jeho výskumné snaženia dostávajú nové dimenzie: aj za uvedených podmienok a manažérskeho vypätia rozširoval, prehľboval a aplikoval svoju fonologickú teóriu, ktorou sa začlenil do radu chýrnych slovenských fonológov, akými boli a sú v našej lingvistiky L. Novák, E. Pauliny, J. Horecký a L. Ďurovič. Uznanie, s ktorým sa od začiatku stretla táto jeho teória v odborných kruhoch doma i v zahraničí, malo okrem iného za následok, že mu bol ponúknutý post predsedu Komisie pre fonetiku a fonológiu slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Ten s bravúrou vykonáva doteraz.

Jána Sabola si od začiatku podmanila tematika vzťahu medzi zvukovou a významovou stránkou jazyka. Preto sa k nej vracia stále z nových a nových hľadísk – vracia sa k slabike, jej sonantickému jadru, a k tým zvukovým javom, ktoré sú s ňou späté najintímnejšie: ku kvantite, prízvuku, dôrazu a melódii. Celú túto problematiku skúma experimentálne, auditívne i akusticky, ale vždy na dobre pripravenom všeobecnojazykovednom podloží. Bokom pritom nenecháva ani diachrónnu stránku zvukovej stavby slovenčiny a rovnako ani fonologickú typológiu.

V r. 1994 vyšla majstrovská monografia Komunikačný štatút prízvuku v spisovnej slovenčine, ocenená Literárnym fondom, v ktorej Ján Sabol spolu so svojim dlhoročným najbližším spolupracovníkom Júliusom Zimmermannom nanovo, za pomoci počítačovej analýzy preskúmali tajomný a ťažko zachytiteľný „paradoxný“ fenomén, akým prízvuk (najmä tzv. dynamický prízvuk) je. V nej okrem iného odhalili mýtus vedľajšieho prízvuku, ktorého existenciu ich presné merania jednoznačne spochybnili. Na základe svojich prienikov do hlbokých šácht fungovania jazyka v prednáške z r. 1998 prorocky v súvislosti s tzv. podporou rytmického zákona upozornil na to, že necitlivé presadzovanie akejkoľvek zákonitosti na úkor iných zákonitostí môže viesť k porušeniu jemného podložia zvukovej a morfologickej stavby jazyka, čo pripodobnil k vypusteniu kvantitatívneho morfonologického džina z fľaše bez systémovej poistky. Jeho predpoveď sa potvrdila: dnes si ten džin v kvantitatívnom systéme nášho jazyka robí, čo chce.

Náš jubilant vie, ako sa vysloviť originálne i taktne, s vkusom, často – podľa potreby – iba v náznaku. Táto línia by mohla byť dobrou školou pre mladých lingvistov (lebo, ako je známe, starých psov už novým kúskom nenaučíš) v tom, ako sa dá písať o tých najzložitejších a najchúlostivejších vlastnostiach jazyka jemne a s citom. Tak by to bolo optimálne za ideálnych podmienok. Situácia v našej jazykovednej komunite však nie je ideálna, ale prečo by aj mala byť? Preto by sme možno niekedy privítali, keby jubilant mal väčšiu chuť dekodovať svoje myšlienky a potrehy aj do úrovne demoverzie. Aby ich pochopili aj menej dôvtipní.

Od týchto fonematických výskumov je už len krok k ďalšej veľkej bádateľskej láske Jána Sabola: k výskumu verša a básnického jazyka vôbec, ktoré rozvíja súbežne. Sám je aktívnym básnikom i literárnym vedcom verzológom, ponára sa teda veľmi hlboko do poetického sveta tvorcov, ktorí sú mu blízki duchovne, a analýzou zvukovej instrumentalizácie ich textov odhaľuje skryté významové posolstvá. Je jedným z najlepších znalcov Hviezdoslava v tejto oblasti, ale odkrýva pred nami aj rébusy ďalších (i prozaických) textov J. Cígera-Hronského, J. Kráľa, I. Kraska, L. Novomeského, M. Válka, ľudovej rozprávky, tvorby pre deti a mládež a i. Možno aj vďaka týmto inšpiráciám i jeho vlastná („sabolovská“) veta sa vyznačuje mimoriadnou precíznosťou a zrkadlovou čistotou. Niet v nej zbytočného ornamentu a kolorovania, ani nefunkčného gesta, vždy z nej vyžaruje originál-

na myšlienka a prenikavé poznanie i katarzná krása jazyka. Nikdy ho nepremáhal démon šírky a mnohosti, nikdy nepodľahol uvravenosti, ktorá je taká typická aj pre našich novodobých grafomanov. Ján Sabol je skôr úsporný a zrejme aj vďaka tomu taký intenzívny a hlboký.

Na jeho textoch vidieť, že sa nikdy neuspokojí s prvým slovom, ktoré mu vletí do pera. Napokon svedčí o tom aj jeho básnická zbierka „modrých“ sonetov *Láska na modro*, v ktorej môžeme obdivovať takmer klasické sonety s výraznou symbolickou vrstvou, plnou privatívnych, ekvipolentných i graduálnych opozícií i vygraduovaných point. V týchto jeho básňach iskria myšlienky, takmer samočinne (aspoň tak sa to zdá) vznikajú sentencie, slovné hračky, pričom do služieb výrazu neraz zapája okazionalizmy i archaizmy, východoslovenské dialektizmy i odborné slová. Na ceste k tejto virtuozite mu bezpochyby pomohlo, že je prvotriedny lingvista, fonológ a morfonológ i verzőológ, ale, samozrejme, aj to, že je aj chýrny autor krížoviek a hádaniek, bravúrny tvorca prešmyčiek a slovných hračiek. Jeho básnické slová o archetypálnych veciach človeka i prežívanie lyrického subjektu vnímame aj vďaka tomu ako silnú výpoveď súčasníka.

Ján Sabol nepracuje v jazykovede len v oblasti výskumu fonetiky, fonológie, morfonológie a morfológie spisovej slovenčiny, ale aj jazykovej kultúry, zvukovej štylistiky, verzőológie, všeobecnej a matematickej jazykovedy a – nezabudnime – aj bibliografie slovenskej jazykovedy. Jeho hlavný publikačný „ťah“ v oblasti všeobecnej jazykovedy smeruje predovšetkým na otázky znakovosti s osobitným dôrazom na znakovosť a semiózu biblického textu a obraznosť podobenstiev. Zaujíma ho arbitrárnosť jazykového znaku, kognitívny a komunikatívny aspekt jazykovej funkcie, verbálna a neverbálna komunikácia, jazyk ako hodnota a najnovšie vzťahy, spory i apórie analogického a anomalistického v jazyku. Z ďalších špeciálnych „sabolovských“ tém pripomeňme ešte jazyk levočských rukopisných zábavníkov, jazyk, štýl a kompozičné charakteristiky slovenskej čarodejnej rozprávky, invenčné interpretácie básnických a prozaických textov zo slovenskej literatúry. Taká je vysokoškolská učebnica *Interpretácia umeleckého textu* (2005), ktorú napísal v spoluautorstve s F. Ruščákom a O. Sabolovou. Z oblasti jazykovej kultúry je zásadná monografia *Kultúra hovoreného slova* (2006), ktorú jubilant pripravil v spolupráci s D. Slančovou a M. Sokolovou.

Nemožno zabudnúť ani na encyklopedické heslá Jána Sabola, s ktorými sa môžeme stretnúť v rôznych dielach počnúc *Encyklopédiou jazykovedy* až po najnovší 6. zväzok diela *Encyclopaedia Beliana*, ktorý onedlho vyjde. J. Sabol pracuje aj v oblasti logopédie a teoreticky i prakticky sa venuje tvorbe učebníc slovenského jazyka pre základné školy. Od vzniku Letného seminára slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca* na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave pôsobí ako ústredná osobnosť tejto medzinárodne uznávanej školy. Nielen

ako prednášateľ a lektor, ale aj ako famózný harmonikár, spevák a showman v tom najlepšom zmysle, ktorý má veľkú zásluhu na zrode široko-d'aleko známej sasistickej atmosféry.

Pravdaže, Ján Sabol zastával a zastáva mnohé ďalšie funkcie než tie, ktoré sme spomenuli na začiatku, čo svedčí o tom, akú váhu prikladá rozvoju jazykovedného odboru na Slovensku. Z nich pripomeňme aspoň jeho účinkovanie ako predsedu prešovskej pobočky Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, s čím súvisí jeho neobvykle veľký počet prednášok počas viacerých desaťročí, ktoré absolvoval po celom Slovensku. Bol a je významným členom redakčných rád Kultúry slova, Slovenskej reči a Jazykovedného časopisu, ale aj časopisov Slovak Review, Govor, Lišiak a periodika Verbum, kde pôsobí od r. 1996 ako predseda redakčnej rady. Je členom medzinárodných spoločností (napríklad Medzinárodnej spoločnosti fonetických vied v Prahe), ale aj členom ortoepickej a pravopisnej komisie JÚLŠ SAV. Patrí medzi tých niekoľkých lingvistov, ktorých prijala do svojich radov aj vrcholná spisovateľská organizácia. Je členom mnohých vedeckých rád, garantom doktorandského štúdia, habilitačných a inauguračných konaní v mnohých odboroch počnúc všeobecnou jazykovedou po, povedzme, masmediálne štúdiá, podpredsedom Slovenskej komisie pre vedecké hodnosti MŠ SR, od r. 2005 predsedom komisie pre udeľovanie vedeckej hodnosti DrSc. v odbore všeobecná jazykoveda. Dlhší čas pôsobil ako člen akreditačnej komisie MŠ SR atď.

Ani 21. storočie nenechalo Jána Sabola bez nových výziev, ktoré jubilant, ako ináč, znovu prijíma. V tomto čase vznikla napr. potreba (i šanca) presadiť humanitnú vzdelanosť aj v Košiciach, v meste, ktoré sa doteraz vo svojich novodobých univerzitných dejinách orientovalo skôr technicky. Koľko úsilia bolo treba zasa vynaložiť pri budovaní Ústavu filologických a sociálnych vied a neskôr aj Filozofickej fakulty UPJŠ V Košiciach, konkrétne Katedry slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie, to sa už zrejme nikdy nedozvieme. Pre históriu je však dôležité, že táto katedra FF UPJŠ svoju činnosť úspešne odštartovala vďaka tímu J. Sabola a má za sebou už aj svoje prvé detské choroby i úspechy.

Ako vidieť, na priestore takéhoto jubilejného časopiseckého článku sa nedajú ani len vymenovať všetky sféry jubilantovej obdivuhodne mnohostrannej aktivity. V každom prípade pre nás ostáva Ján Sabol jedným z laureátov na spoločenské ocenenie za jeho rozsiahlu a fundátorskú bádateľskú, pedagogickú a organizátorskú činnosť v oblasti jazykovedy a jazykovedného života na Slovensku štátnou cenou. Sám sa, ako vidieť, neženie za svetskou slávou, neobieha tých správnych, aby získal spoločenské ocenenia a pocty. Viac je preňho, zdá sa, priateľstvo a dôvera i rešpekt u ľudí, ktorí podľa neho za to stoja. Viac je preňho závrtný pocit, vyhradený málokomu, z objavených tajomstiev, ktoré si jazyk tak úzkostlivo stráži a ktorých sa tak nerád vzdáva. A viac je preňho pocit, ktorý iste aspoň občas zažíva, že to celé pozná-

vacie, organizačné a pedagogické úsilie nebolo a nie je márne. Želáme nášmu jubilantovi, a vlastne aj samým sebe, aby ho na jeho ceste naďalej sprevádzala potrebná dávka energie, s ktorou rieši problémy nášho jazyka i odboru a s ktorou sa tak odvažne vrhá na nové a nové úlohy, ktoré pred neho čas i život ustavične kladú.

Ad multos annos!

Slavomír Ondrejovič

ROZLIČNOSTI

Fenomén menom Google. „Naozaj chceš písať o Googli? Ved' o tom už písal každý...“ uškŕňal sa priateľ nad mojím zámerom. Asi chcel naznačiť, že zostávam za píšucou väčšinou a že čokoľvek napíšem, nebude to nič nové a nič iné ako kvapka do mora diskurzu o Googli. V našom časopise z tohto mraku ešte nepršalo, tak verím v úžitok kvapky spadnutej práve tam, kde nepíše každý a ani o všetkom.

Dnes je nepochybné, že spoločnosť Google a jej produkty vo virtualite predstavujú fenomén zásadného významu. Kuriózna je história jeho pomenovania a pre lingvistov by mohla byť zaujímavá aj jeho používateľská súčasnosť. Vo vzťahu ku Googlu sa dnes patrí pracovať s pojmami s obrovskou extenziou, ktoré ho prirovnávajú k moru alebo lavíne, lebo ako inak si predstaviť 1,46 miliardy vyhľadávaní, ktoré Google denne spracuje? (podľa <http://hnonline.sk/ekonomika/c1-32973130-internet-ovplyvnuje-ludi-treba-ho-vyuzit>). A parametre rýchlosti a úspechu, ktorý dosiahla firma založená pred 11 rokmi, sú strhujúce ako lavína v Lomnickom sedle.

Od Googolu ku Googlu

Málo sa vie, že na pozadí vzniku vlastného mena Google ako názvu firmy sa odvíja historika amerického matematika Edwarda Kasnera, ktorý v roku 1932 zapríčinil vznik motivujúceho termínu tak, že sa svojho 9-ročného synovca opýtal, ako by nazval veľmi vysoké číslo. Chlapec odpovedal – „*googol*“ [gugol]. Kasner potom tento termín zaviedol do matematiky (Matematika a predstavivosť, 1940), kde *googol* definoval ako nepredstaviteľné konečno. Aby vyjadril rozdiel medzi nekonečnom a nepredstaviteľným konečnom, pripísal googolu hodnotu 10^{100} , takže *googol* funguje aj ako číslovka. Okrem prínosu v matematike tento detský okazionalizmus urobil nečakanú kariéru – stal sa motivantom vzniku fenoménu Google. Keď v roku 1998 L. Page a S. Brin zakladali svoju firmu, chceli sa zaregistrovať práve pod doménou „*Googol*“, ale pretože v tom čase už bola obsadená, firmu zapísali ako „*Google*“. Z tohto kontextu sa potom vlastné meno Google vynára už so sémantickým príznakom „obrovský počet“, nepredstaviteľné kvantum, ktorým nadväzuje či odkazuje na googol v pôvodnom význame. Miliardové počty vyhľadávaní tejto sème aj zodpovedajú. Naznačujú, že jeho používateľov je pri všetkých skromných odhadoch iba o niečo menej – „len“ milióny.

Rozsah a obsah pojmu

Môžeme sa domnievať, že Google patrí k najznámejším a najfrekvencovanejším vlastným menám na internete. Google sa v súlade so svojou prvotnou funkciou

stále chápe predovšetkým ako softvérový nástroj – vyhľadávač, ktorý prehľadáva, triedi a archivuje webové stránky (text, obrázky aj videá). Dnes však s rozširovaním aktivít spoločnosti patria do referenčného rámca pojmu Google aj „sprievodné softvérové projekty a produkty“ ako *Google Desktop*, *Google AdSense*, *Google AdWord*, *Google Image Search*, *Google Web Toolkit* a najmä *Gmail*. Dôležité je priblížiť aj tieto okolnosti virtuálnej reality, aby bola jasná štruktúra pojmu – všetky tieto produkty tvoria obsah – intenziu pojmu Google, pričom vyhľadávač predstavuje najtypickejšiu intenziu, významový prototyp, ktorý konštituuje intuitívny význam (obsah) pojmu Google. Jednotlivé realizácie – použitia Googlu (vyhľadávania) a googlovských produktov zas môžeme považovať za extenzie, ktoré tvoria rozsah pojmu – šírku a spôsob distribúcie vo virtualite. Mentálna reprezentácia výrazu spolu s „pociťovaním“ jeho sprievodných konotácií sú veľmi dôležité, pretože od nich závisí verbálne správanie používateľov jazyka, kontextové použitia, deklinácia, miera a spôsob adaptácie daného cudzieho slova v slovenčine.

Od propria k apelatívu

Google ako názov spoločnosti a zároveň vyhľadávača je vlastné meno, názov firmy a jej produktu. Ide o proprium s dvomi denotátmi. Preto rozlišujeme **logonymum** Google s denotátom 1, ktoré označuje obchodnú spoločnosť založenú v roku 1998 v Kalifornii L. Pageom a S. Brinnom, momentálne najdrahšiu svetovú značku a **chrématonymum** s D2, ktoré označuje základný, charakteristický a najrozšírenejší produkt – internetový vyhľadávač – značkový produkt. Považujeme ich za identické propriálne formy, z ktorých každá patrí do inej onymickej triedy (Blanár, 1996). Podobný vzťah je pri vlastnom mene Škoda, keď značka sa považuje za logonymum a značkový produkt (Škoda Felicia, Škoda Octavia, Škoda Roomster) za chrématonymum. Chrématonymá a logonymá sa vo svojich funkciách prirodzene prelínajú, a o tom, že v prípade Googlu ide o dva denotáty, svedčí aj odlišná existenčná forma. Kým D1 môžeme považovať za reálny, ak má svoje sídlo zakotvené v predmetnej realite, má fyzických zakladateľov, trhovú hodnotu atď. Oproti tomu D2 je virtuálny, funguje vo virtuálnom prostredí, čo implikuje vlastnosť nehmotnosti a abstraktnosti. Slovné realizácie Google potom predstavujú homonymné propriálne útvary s odlišnou významovou platnosťou a vyžadujú kontextovú špecifikáciu. Znamená to, že vlastné meno Google má vlastnosť jedinečnosti, ale vzhľadom na dva denotáty nie je singulatívne, a teda ani jednoznačné. Otvára sa tým aj otázka počítateľnosti/nepočítateľnosti a konkrétnosti/abstraktnosti, aj keď sa bežne konštatuje, že všetky propria sú konkrétna (Sokolová, 2007, Blanár, 2006).

Komplikovaná povaha tohto jazykového znaku si vynútila odlišenie jeho zložiek na úrovni používateľskej praxe, takže kým logonymum Google v zmysle D1 nestráca propriálny charakter, v prípade D2 chrématonyma – Googlu ako softvéro-

vého nástroja pozorujeme zoslabovanie propriálnych znakov (v súvislosti s jeho extenziou, teda frekvenciou a distribúciou na internete). V otázke počítateľnosti potom D1 vyznieva ako počítateľný a konkrétny, kým D2 ako nepočítateľný a abstraktný. Google vo význame softvérového nástroja má veľké množstvo existenčných podôb – národných jazykových mutácií, ktoré sa obsahovo nelíšia, ale odlišujú sa formálne, čo prispieva k chápaniu Googlu ako nepočítateľného a abstraktného nástroja. Podobne ako ostatné virtuálne nástroje (*nety tooly, weby*) zásluhou vysokej extenzie má sklon k zovšeobecňovaniu.

Túto tendenciu spomína aj K. Kálmanová (2006) v písomnej odpovedi jazykovej poradne na otázku týkajúcu sa adaptácie a písania výrazu Google. K. Kálmanová predpokladá, že vďaka apelativizácii, ktorou sa z Googlu stáva *google* či *gúgl* má „všeobecné podstatné meno *google* väčšie predpoklady na zdomácnenie“. Ale nie je to celkom tak. Jednak preto, že Google sa stihol celkom úspešne „udomáčniť“ a preto, že vzhľadom na dva odlišné denotáty ani odporúčania v otázke denotátorov netreba paušalizovať. Google s D1 nepodlieha apelativizácii a ostáva vlastným menom, teda mal by sa za každých okolností písať s veľkým začiatočným písmenom – práve to môže (neskôr) slúžiť ako diferenciačný príznak vo vzťahu k apelativizovaným výrazom. A ich výskyt vo dvoch adaptačných formách *google* a *gúgl* je naozaj vysoký.

Vzor hotel, koniec alebo materiál?

Na adaptáciu cudzích výrazov, ktoré sa nezhodujú v pravopise a výslovnosti má relevantný vplyv ortoepický faktor. Podľa ortografického princípu by Google so zakončením na -e mohol patriť medzi indeklinábiá, podobne ako niektoré prevzaté výrazy typu *mache* (fyz. jednotka), *bale*, *gorde*, *aes grave* (platidlá) (porov. Sokolová, 2007, s. 64). Vďaka tomu, že v jazykovej praxi sa s Googlom pracuje ako so substantívom mužského rodu, pretože vo výslovnosti je zakončené na spoluhlásku, bolo možné zaradiť ho do makroparadigmy neživotných maskulín. Výraz Google s koncovým nemým -e má tvarotvorný základ zakončený na spoluhláskovú skupinu -gl. V slovenčine ide o zriedkavú kombináciu hlások, analógie sú len v prípade *ansámbľ* (ktorý tvorí vzor s jediným predstaviteľom) a ešte v prípadoch *single* a *Scrabble*, ktorých „adaptačný príbeh“ by vydal na osobitný príspevok. Pri zaraďovaní výrazu Google do deklináčnej paradigmy dobre poslúži Sokolovej Nový deklináčny systém slovenských substantív (NDSS), ktorý ponúka prehľadný algoritmus určovania a väčší počet vzorov v záujme precíznejšieho zaradenia výrazu do systému slovenskej deklinácie.

Pod problematickosť jednoznačného zaradenia výrazu Google do skloňovacieho vzoru sa podpisuje niekoľko faktorov. Aj keď ide o veľmi frekventovaný názov, nie je lexikalizovaný, čomu zodpovedá jeho absencia v slovenských slovníkoch a kodifikačných príručkách. Jeho zakončenie na sonóru -l predpokladá vysokú variantnosť aj pri dlhodobom používaní. Určenie konkrétnosti, počítateľnosti je kom-

plikované propriálnou homonymiou, dvomi odlišnými denotátmi vlastného mena, jeho neustáleným a živelným používaním v jazykovej praxi a postupujúcou apelativizáciou.

Podľa hyperdiferencujúcej morfy Gpl -ov (*googlov*) sa výraz Google zaraďuje do V. triedy. Je to však len systémový a teoretický predpoklad, pretože doklady na výskyt tohto tvaru sa nedajú získať, resp. nie sú pre klasifikáciu relevantné, pretože pri vyhľadávaní tvaru *Googlov* sa dozvieme o fungovaní tohto tvaru vo funkcii privlastňovacieho zámena v chorvátčine (*Googlov novi telefon*). A vôbec plurálové tvary od vlastného mena Google nedajú sa spoľahlivo overiť, takže odpovedať na otázku o determinujúcej koncovke v Npl, ktorá rozhoduje o zaradení do skloňovacieho vzoru, je možné tiež len hypoteticky – že by to malo byť -y, pretože tvar s -e v Npl by bol synkretický s Nsg (Google), rovnako ako tvar -e v Lsg. Tvar *googly* nás však odkáže na anglický jazykový priestor, kde funguje ako adjektívum (*googly eyes or wiggly eyes are large*). Absencia plurálových tvarov by mohla svedčiť o tom, že sa Google pociťuje ako nepočítateľné vlastné meno na rozdiel napríklad od *bannera*, ktorý má tiež virtuálny denotát, ale pociťuje sa ako počítateľné a regulérne, aj keď variantne tvorí Npl (-y, -e) (porov. Hašanová, 2009, v tlači). Dá sa to vysvetliť tým, že používateľ aj po apelativizácii vníma Google ako unikum, teda ako apelatívny výraz, ktorého denotačná extenzia sa viaže na jediný objekt (analogicky pápež, führer).

V Gsg má prevahu diferencujúca morfa -u (Googlu, 914 000 výskytov), ale je dosť príkladov aj na morfu -a (*Googla*, 859 000), podľa vzoru hotel. Preferencia -u je typická pre nepočítateľné abstraktá a materiáliá a výskumy (Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková, 2007) ukazujú prevahu -u, čo súvisí práve s internacionalizáciou slovných zásoby. Keďže podľa tvarov v Gsg nemožno jednoznačne určiť príslušnosť k jednému zo vzorov (materiál a hotel), treba zistiť subdiferencujúcu morfu Lsg, ktorá je -i (v *Googli*) a variantnú morfu Ipl, ktorá je -ami (*Googlami*). Pretože práve podľa Ipl sú vzory hotel a materiál (obidva s -mi) nevyhovujúce pre prípad Google, prichádza do úvahy ešte vzor koniec, ktorý má v Ipl -ami. Znamená to, že v praxi prebieha zmiešaná deklinácia podľa týchto troch vzorov s dubletnosťou v Gsg, ale pre potreby kodifikácie by bolo vhodné usmerniť deklináciu a odporúčať kombinované skloňovanie podľa vzorov materiál (Gsg.-u, Lsg -i, hypoteticky Npl -y,) a koniec (Ipl -ami), aj keď koniec je dominantný pri počítateľných konkrétnych so zakončením na mäkký konsonant alebo na sonóry. Google však môže byť analogický príklad ako file [fajl], ktorý sa skloňuje podľa vzoru materiál s variantnosťou Ipl -ami // -mi.

Google či gúgl?

Podľa vyjadrenia K. Kálmanovej má „všeobecné podstatné meno *google* väčšie predpoklady na zdomácnenie, pretože na internete dnes nájdeme dostatok príkladov na jeho asimilovanú podobu na základe výslovnosti [gúgl]. Necháme na zváženie

čitateľom či sa 9 680 výskytov *gúgl* dá považovať za dostatočný počet v porovnaní s 2 610 000 000 výskytov *Google*, ale aj keby sme spochybnili čísla a ich relevanciu v otázke asimilácie, sú aj iné faktory, ktoré pôsobia proti tendencii úplnej asimilácie typu *gúgl*. Je to jednak predpoklad, že v budúcnosti budú paralelne existovať *Google* (s D1) a *Google, google* či *gúgl* (s D2). *Google* ako logonymum označujúce firmu nemôže podliehať takej adaptácii, ktorá by menila jeho grafickú podobu, pretože ide o značku. Napokon, bolo by úsmevné chcieť adaptovať napríklad *Microsoft* na *Majkrosoft* alebo *Yahoo* na *Jahú*. V prípade *Googlu* s D2 označujúcim vyhľadávača je však situácia iná. Je možné vyhovieť potrebám a zvykom píšucej verejnosti, pripustiť vyššiu mieru apelativizácie a písanie s malým písmenom, a teda aj dôslednejšiu adaptáciu podľa analógie s anglicizmami obsahujúcimi gemináty „oo“ ako *look, zoom, boom, looser*, ktoré v súlade s výslovnosťou [ú] majú v slovenčine aj podobu ako *kúl, lúzer*. Takto adaptované pomenovania sa však pociťujú ako nenocionálne, príznakové, často sa píše v úvodzokách, preto sa táto tendencia príliš neuplatňuje v prípade termínov, ktoré si zachovávajú pôvodnú podobu, napr. *zoom, look*. Dá sa predpokladať, že v prípade *Googlu* je propriálny status pomenovania stále príliš silný na to, aby došlo k rýchlej a rozsiahlej apelativizácii a výlučnej adaptácii na *gúgl*. Ale to sú už otázky jazykovej prognostiky, a na tie najlepšie odpovie budúcnosť, používateľa jazyka a jazykový úzus. V tomto prípade má svoje opodstatnenie aj zachovanie pôvodnej podoby *Google/google* vo vzťahu k vyhľadávaču, aj adaptovanej podoby *gúgl* a stavu, keď budú fungovať paralelne. Napriek tomu sa prihovárame za zachovanie pôvodnej podoby v záujme jednoznačnej identifikácie, príslušnosti k triede googlovských produktov, neutrálnosti a statusu pomenovania webového vyhľadávača, ktoré je stále vlastným menom, aj keď má virtuálny denotát.

Googlovať či gúgliť?

Deriváty od *gúglu* by podľa K. Kálmanovej mali mať podobu *gúglový* a *gúglovat'*, nie *gúgliť*. Neuvádza dôvody, ale domnievame sa, že vychádzala z toho, že slovesná prípona -ovat' je produktívnejšia, kým tvorenie slovies na -it' od prevzatých substantív je raritné a deriváty sa pociťujú ako príznakové. Z hľadiska frekvencie výskytu na internete je situácia opačná: používajú sa obidve podoby, pričom v infinitíve má sloveso *googliť* dokonca vyšší výskyt (39 400) ako *googlovať* (13 200). Dokonca ak si do vyhľadávača zadáme *gúglovat'*, *Google* sa opýta: „Mali ste na mysli *googlovať*?“ Je pravdepodobné, že obidve podoby majú trocha odlišnú kontextovú platnosť a možno *googliť* sa pociťuje ako príznakový tvar, no dôležité je, že obidva rovnako jasne pomenúvajú ten istý dej – vyhľadávanie na vyhľadávači *Google*. Analogickým príkladom by mohlo byť paralelné fungovanie slovies *fotografovať* a *fotiť*, preto nie je dôvod, aby aj podoby *googliť* a *googlovať*, resp. *gúgliť* a *gúglovat'* nemohli (aspoň nejaký čas) existovať paralelne, aby používatelia priro-

dzenou samoreguláciou mohli špecifikovať ich použitie. Množstvo používateľov a vyhľadávaní predpokladá aj mimoriadne produktívny diskurz okolo Googlu. Výsledkom sú nielen rôzne varianty základného pomenovania (*Google, Gúgl, gúgl*), ale aj deriváty (*vygoogliť, googlovaný, googlovanie, googler*), špeciálne kontextové použitia, frazeologické jednotky, neologizmy a okazionalizmy

Googlovať ihlu v kope sena a naopak – nájsť Google v slovníku

O Googli sa veľa píše aj hovorí a vďaka Googlu sa vytvára obrovský komunikačný priestor a diskurz pre tých, ktorí niečo hľadajú, ale aj tých, čo ešte nevedia, že googlovanie je hlavným znakom virtuálnej existencie v modernej parafráze klasického *googlim, teda som*. Ak má používateľ trpezlivosť, na Googli môže naozaj hľadať aj donekonečna (pardon, do nepredstaviteľného konečna) s rizikom, že nájde aj tú ihlu v kope sena, ak pozná kľúčové slová, dokonca aj keď ich nepozná presne alebo úplne. Fenomenálny úspech a rozšírenie tohto vyhľadávača spôsobili, že sa sloveso *googlovať* (*googliť*) začalo používať ako synonymum akéhokoľvek vyhľadávania na internete, či dokonca už mimo internetu. Napríklad v USA sa googlovať/googliť používa už aj v spojení „*googliť v skrini ponožky*“ <http://pocitace.sme.sk/c/1453531/google-chce-e-mail-nahradit-g-mailom.html>.

Samotný výraz *googlovať/googliť* v anglickej verzii *to google* si vyslúžil zápis do legendárneho a autoritatívneho slovníka Oxford English Dictionary v júni 2006 (<http://www.searchenginejournal.com/googles-a-verb-in-the-oxford-english-dictionary/3590/>). Od poslednej edície z roku 2009 je v Meriam-Webster Dictionary sloveso *to google* rozšírené už aj o tvary trpného prídavia *googled* (*vyhľadaný*) a slovesného podstatného mena *googling* (*vyhľadávanie*). (<http://www.merriam-webster.com/dictionary/google>).

Google však spoločnosť aj rozdeľuje. Kým niektorí jeho preangažovaní používatelia ako publicista Miloš Čermák už trpia virtuálnymi chorobami ako je *googlóza* <http://pocitace.sme.sk/c/4322345/stlpcpek-milosa-cermaka-googloza.html>, alebo ako istý Američan, ktorý trpí tým, že mu lekári nechcú uznať chorobu, ktorú si sám vygooglil, u nás mnoho ľudí najviac trpí tým, ako tú chorobu správne napísať.

Literatúra

- Blanár, Vincent: Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky. Bratislava: SJS pri SAV a JÚEŠ SAV 2008. 77 s.
- Hašanová, Jana: Reflexia nad Novým deklináčnym systémom slovenských substantív. In: Slovenská reč, Bratislava, 2009 (v tlači).
- Kálmanová, Katarína: Jazyková poradňa JÚEŠ SAV. List z 23. 1. 2006.
- Kasner, Edward, Newman, James: Mathematics and the Imagination. New York: Simon and Schuster, 1940.

- Ološtiak, Martin: Propriá a explanačno-deskriptívny prístup k morfológii súčasnej slovenčiny. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach II. Ed. O. Orgoňová. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2007, s. 66 – 73.
- Ološtiak, Martin – Gianitsová-Ološtiaková, Lucia: Deklinačný systém prevzatých substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007, s. 79 – 85.
- Sokolová, Miloslava: Nový deklinačný systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2007. 355 s.
- <http://www.google.sk> Zápisy a hľadania vykonané 20. 4. – 4. 5. 2009.